

Etelä-Pohjanmaa Södra Östergötten

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet

Nationellt värdefulla landskapsområden

VAMA 2021

Kuva: Tapio Heikkilä, Alajoki, Ilmajoki

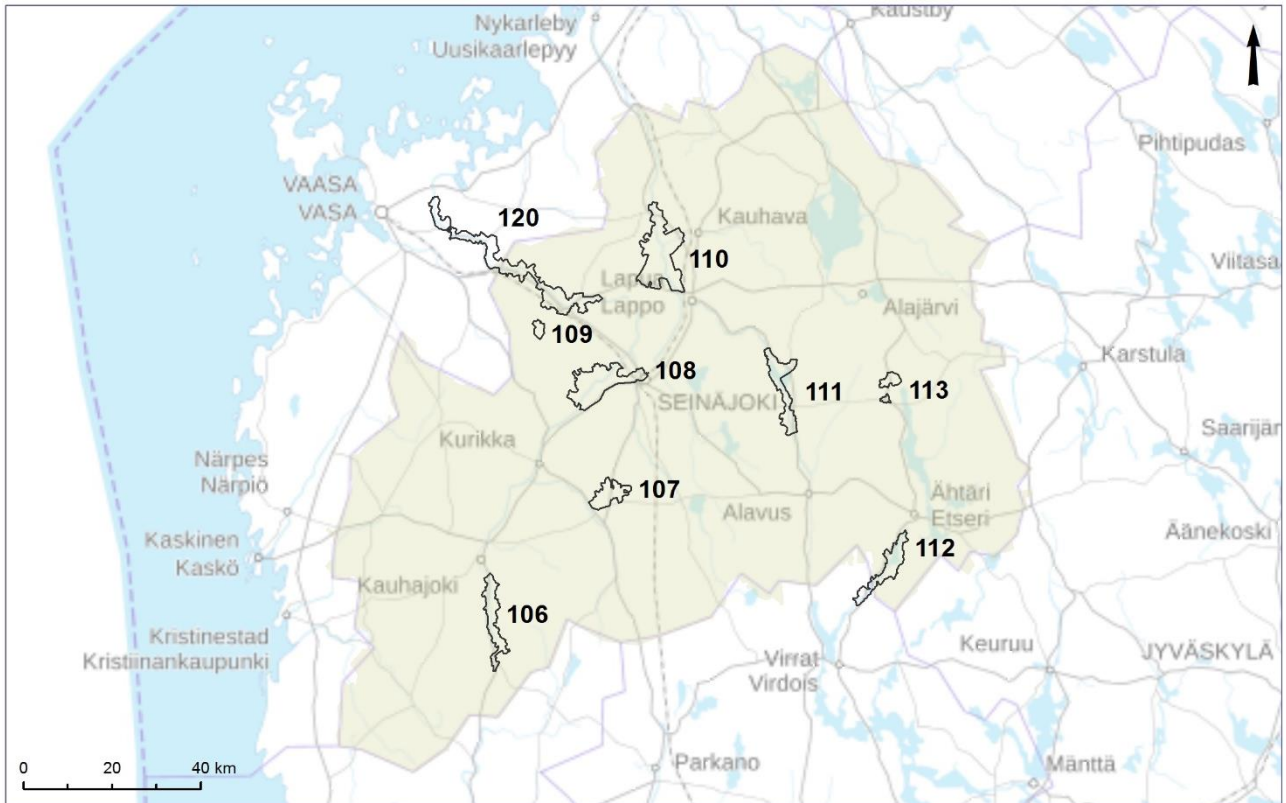

Ympäristöministeriö
Miljöministeriet
Ministry of the Environment

S Y K E

Etelä-Pohjanmaa / Södra Österbotten

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet / Nationellt värdefulla landskapsområden: SYKE
Taustakartta / Bakgrundskarta: ESRI/MML, 06/2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet / Nationellt värdefulla landskapsområden

- 106. Hyypänjokilaakson kulttuurimaisema
- 107. Luopajärven viljelylakeus
- 108. Ilmajoen Alajoen lakeusmaisema
- 109. Orisbergin kulttuurimaisema
- 109. Orisbergs kulturlandskap
- 110. Lapuan Alajoen peltolakeus
- 111. Kuortaneenjärven kulttuurimaisemat
- 112. Ähtärin reitin maisemat
- 113. Lehtimäen mäkiasutus
- 120. Kyrönjokilaakson kulttuurimaisemat
- 120. Kyrö älvdals kulturlandskap

Kuva: Tapio Heikkilä

I 06. Hyypänjokilaakson kulttuurimaisema

Maakunta	Etelä-Pohjanmaa
Kunta	Kauhajoki
Maisemamaakunta	Pohjanmaa
Maisemaseutu	Etelä-Pohjanmaan viljelylakeuksien seutu
Pinta-ala	4 507 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 94 ha maatalousalueita: 2 414 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 1 705 ha rakennettuja alueita: 329 ha vesialueita: 38 ha

Arviointi

Hyypänjokilaakson kulttuurimaisema on maisemaseudustaan poikkeava kokonaisuus, josta jokilaakson ka-peus ja jyrkähköt rinteet tekevät erityisen. Maisema-alueen tärkeimpiä arvoja ovat maastonmuotojen ja geolo-gisen historian ohella monimuotoinen luonto sekä aktiivisesti hoidettu maatalousmaisema. Hyypänjokilaak-soon on perustettu luonnonsuojelulain mukainen valtakunnallinen maisemanhoitoalue.

Luonnonpiirteet

Hyypänjokilaakson maisema-alue sijaitsee 3–4 kilometriä leveässä, pohjoisesta etelään kulkevassa ruhjelaak-sossa. Kallioperältään alue kuuluu Keski-Suomen syväkivialueeseen, ja sen tunnusomaisin kivilaji on graniitti. Maisema-alueen suurelta osin lajittuneet pintamaalajit sijaitsevat jokilaaksossa kerrosmaisesti. Laakson vilje-lyalueiden pohjalla on paksuja silttikerrostumia sekä paikoittaisia savialueita. Aivan jokirannassa ja sen välit-tömässä läheisyydessä esiintyy maatonuturvetta. Laaksoa ympäröivien selänteiden maalajina on koostu-mukseltaan vaihteleva moreeni, jonka välistä pilkottaa harvakseltaan kalliopaljastumia. Hyypänjokilaaksoa

pitkin kulkee noin 100 000 vuotta sitten muodostunut harjukso, johon kuuluu muun muassa Hyypän kylän vierellä kohoava Hyypänmäki. Jokilaaksoa seurailee myös toinen, geologisesti nuorempi harjumuodostuma.

Maisema-aluetta mutkitellen halkova syväuomainen Hyypänjoki (Kauhajoki) on Kyröjoen latvahaara, joka saa alkunsa Kauhajärvestä. Uomassa on ollut aikoinaan lampipaikkoja, joista suurin osa on täyttynyt irtaimella maa-aineksella. Jokeen yhtyy matkan varrella lukuisia pieniä luomia, jotka ovat uurtaneet yhtymäkohtiin jyrkkärinteisiä kuruja. Hyypänjoen latvahaarat virtaavat Katikan kanjonialueella jopa 20 metriä syvissä hiekkaseinäisissä notkelmissa, joiden väliin jääneistä selänteistä Kolmentuulenlakki on tunnettu luonnonnähtävyys. Maisema-alueella on runsaasti lähteitä, jotka erottuvat maisemassa metsäsaarekkeina.

Hyypänjokilaakso kuuluu Pohjanmaan keskiboreaaliseen havumetsävyöhykkeeseen. Jokilaaksoa reunustavilla moreeniselänteillä kasvaa enimmäkseen mäntyvaltaista kangasmetsää. Jyrkissä jokivarsitörmissä on paikoin lehtoja ja raivattuja laidunniittyjä. Hyypän alueella vallitsee suotuisa pienilmasto, jonka ansiosta jokilaakson kasvilajisto on monipuolinen. Alueen luonnonoloja rikastavat lukuisat lähteet, laajat pohjavesivarat sekä puronvarsien luontokohteet. Hyypänjokilaaksossa esiintyy useita arvokkaita eliölajeja.

Kulttuuripiirteet

Hyypänjokilaaksosta on löydetty kahdeksan kivikautista asuinpaikkaa, jotka ovat sijainneet muinaisen merenlahden rannoilla. Löytöjen perusteella Hyypän kivikautinen asutus ajoittuu mesoliittiselle kivilaudelle, noin vuosille 7400–4300 eaa.

Alueen elinkeinohistoriassa yhdistyvät erätalouden ja kaskikulttuurin piirteet. Historiallisen ajan alussa Hyypänjokilaakson alue oli Kyrönjokivarren asukkaiden ja hämäläis-satakuntalaisten eräretkeilijöiden nautinta-alue. Tuolloin erärajaksi määriteltiin Hyypänjokeen Hyypänmäen kohdalla laskeva Rauhaluoma. Jokilaakso asutettiin pysyvästi 1500-luvun lopulla, jolloin alueelle saapui asukkaita Kyrönjokivarresta, Satakunnasta ja Savosta.

Hyypänjokilaakson asuttaminen keskeytyi 1700-luvun alussa pitkäksi aikaa Suuren Pohjan sodan takia. Tämän jälkeen jokilaakson asutus laajeni ja tiivistyi tilojen osittamisen ja torppien perustamisen jouduttamana. Maatalouden ohella alueen asukkaita ovat elättäneet kalastus, riistatalous ja metsänhakkuu. Alue on ollut myös huomattavaa tervanpolttoasetua. Hyypänjokilaakson tervanpolttohistoriasta kertovat noin sata alueelta löydettyä tervahautaa.

Maisema-alueen tärkein elinkeino on muodoiltaan monipuolinen maatalous, joka ulottuu nurmen, viljan ja erikoiskasvien viljelystä karjatalouteen. Viljelyyn raivattu maa-ala seurailee maisema-alueen pohjoisosissa tarkoin moreenialueiden rajoja, mutta joen latva-alueilla viljelykelpoista maata on jäänyt raivaamatta ja viljelty lohkot noudattelevat maaston sijasta tilusrajoja. Viljelyyn sopimattomia, kanjonimaisten luomien notkoja on käytetty perinteisesti niittyinä ja karjan laitumina. Osa rinteistä on säilynyt perinnebiotooppeina. Hyypänjokilaakson avaraa peltomaisemaa ovat rikastaneet lukuisat hirs- ja lautarakenteiset ladot, joista suurin osa on hävinnyt.

Hyypänjokilaakson alueella on monia isonjaon (1772) aikaisia kantataloja. Suurin osa maisema-alueen rakennuksista on kuitenkin rakennettu 1950-luvulla ja sen jälkeen. Talot sijaitsevat perinteisillä rakennuspaikoilla. Asutus sijoittuu pääasiassa laakson ylärinteille, nauhamaisesti jokilaaksoa myötäilevien teiden varsille. Laakson itäreunalla asutus on hajaantunut länsipuolta leveämmälle vyöhykkeelle, mutta on silti löyhästi nauhamaista. Rakennukset ryhmittyvät pohjalaisen tavan mukaan tuulelta suojaavan umpipihan ympärille. Edustavin esimerkki alueen vanhasta rakennusperinnöstä on Hyypän kylässä sijaitsevan Hämes-Havusen tilan mies- ja karjapihaan jakautuva umpipihakokonaisuus 1800-luvulta. Hämes-Havuselle Kauhajoelta johtava Hyypäntie on osa keskiaikaista, Hämeeseen kulkenutta Pohjankankaan tietä.

Hyypänjokilaaksoon on perustettu vuonna 2009 valtakunnallinen maisemanhoitoalue (luonnonsuojelulain mukainen maisema-alue), jonka yhteydessä toteutetut maisemanhoitohankkeet valittiin Suomen parhaaksi maisemahankkeeksi vuonna 2012.

Maisemakuva

Hyypänjokilaakson kulttuurimaisema edustaa arvokasta eteläpohjanmaalaista viljelymaisemaa, jonka historiaan on vaikuttanut alueen sijainti Pohjanmaan ja Satakunnan välisellä eräalueella. Maisema-alue muodostaa

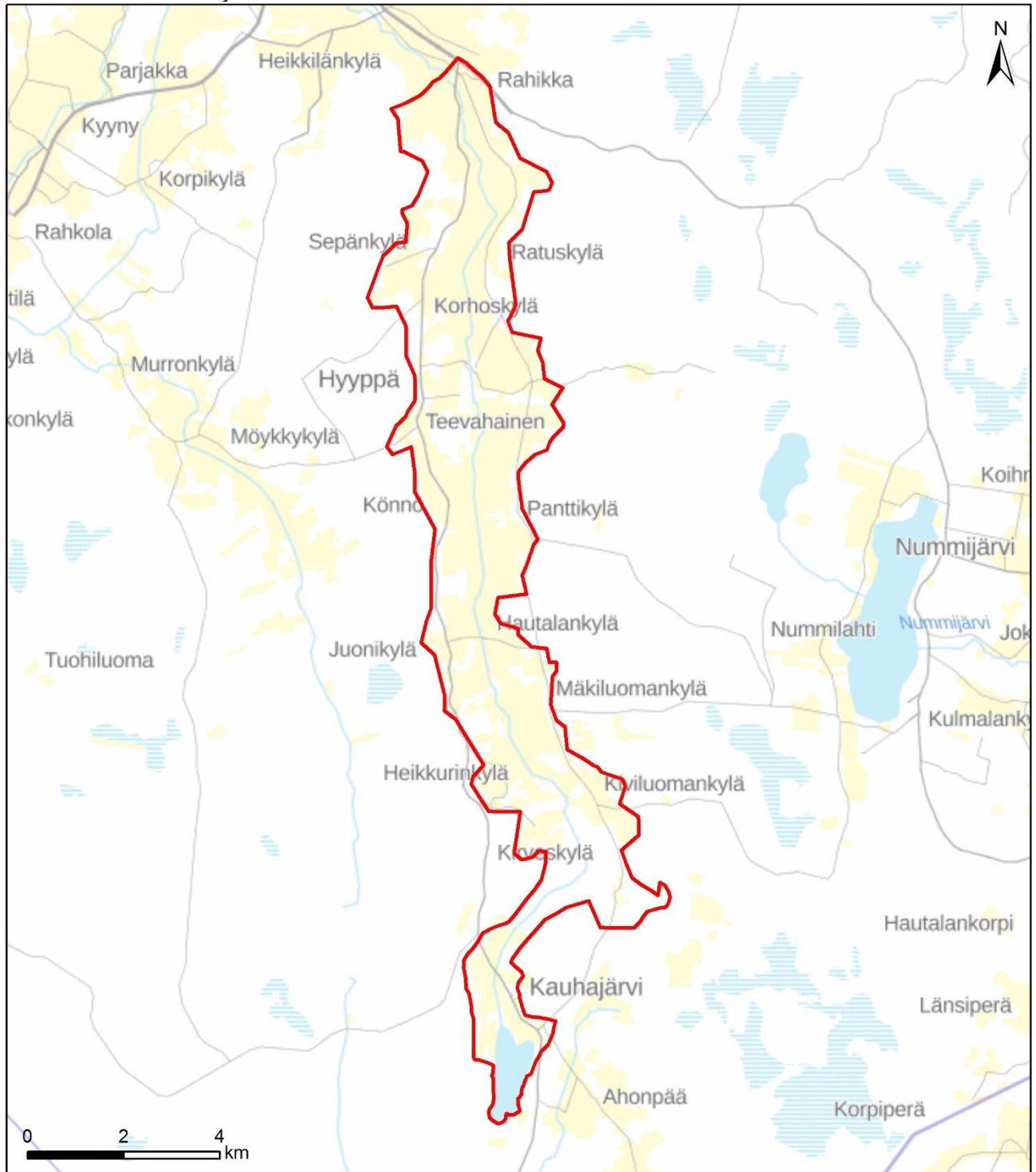
vaihtumisvyöhykkeen eteläpohjalaisesta viljelylakeudesta jyrkkärinteisen ja kapeahkon jokilaakson luonnehtimiin maatalousmaisemiin. Jokilaaksossa mutkittelevan Hyypänjoen latvahaarat muodostavat arvokkaan kanjonikokonaisuuden. Muita alueen maisemakuvaan vaikuttavia luontoelementtejä ovat joen rantavyöhykkeet, rinteitä uurtavat kanjonimaiset puroumat, kymmenet lähteet metsäsaarekkeineen sekä rehevä kasvillisuus.

Hyypänjokilaakso edustaa monipuolista ja aktiivista maatalousmaisemaa, jonka asukkaat pitävät ympäristötään hyvää huolta. Jokilaakson viljelymaisema on avointa, rakenteeltaan kapeaa, jatkuvaa ja polveilevaa. Rinteiden yläosiin keskittynyt rakennuskanta on pääosin verrattain nuorta, mutta jokilaakson kylärakenne on säilynyt perinteisenä. Hämes-Havusen umpipiha maisema-alueen pohjoispäässä on arvokas esimerkki eteläpohjalaisesta rakennusperinteestä.

Hyypänjokilaakson kulttuurimaisema

Kunta: Kauhajoki

Maakunta: Etelä-Pohjanmaa

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE

Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Annukka Kuoppala

I07. Luopajärven viljelylakeus

Maakunta	Etelä-Pohjanmaa
Kunta	Kurikka
Maisemamaakunta	Pohjanmaa
Maisemaseutu	Etelä-Pohjanmaan viljelylakeuksien seutu
Pinta-ala	3 328 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 2 ha maatalousalueita: 2 477 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 675 ha rakennettuja alueita: 175 ha vesialueita: 0 ha

Arviointi

Luopajärven maisema on edustava esimerkki eteläpohjalaisen, viljelykäyttöön raivatun järviuivion vanhasta ja huolella hoidetusta maatalousmaisemasta. Alueen rakennusperintö on arvokasta ja uudet rakennukset sopeutuvat maisemaan pääsääntöisesti hyvin. Lakeusmaiseman perinteinen rakenne on säilynyt alueella erinomaisesti.

Luonnonpiirteet

Luopajärven viljelylakeus on syntynyt entisen Luopajärven kuivimaalle Jalasjärven keskustaajaman pohjoispuolelle. Alueen maaperä koostuu suurilta osin järven pohjaan kerrostuneista hienosedimenteistä, joiden alla on tonaliittista, graniittista ja kvartsidioriittista koostuva kallioperä. Viljelylakeuden kallioperää lävistää pohjois-eteläsuunnassa ruhjevyöhyke. Peltoaukeaa ympäröivät kumpuilevat moreenimaat, joiden korkeimmat laet ovat huuhtoutuneet paljaksi. Maisema-alue rajautuu pohjoisessa laajaan Kyrönnevan suoalueeseen.

Järvenlaskujen ja perkausten avulla viljelylakeudeksi muutettu Luopajärvi oli 1700-luvulla Kyrönjoen alueen suurin järvi, jonka pintaa laskettiin ensimmäisen kerran 1790-luvulla. Maisema-alueita halkoo Jalasjokeen laskeva Luopajärven entinen laskujoki, Matoluoma, sekä kuivion lävistävä Järviluoma. Mato- ja Järviluoma keräävät vesiä niin peltoalueen kuin ympäröivien soidenkin ojista. Suurin osa Luopajärven pelloista on salaojitettu, mutta järvi-kuiviota halkovat edelleen kuivatusojat. Keväisin muutamien satojen hehtaarien alue lainehtii tulvavesistä. Kevättulvien lisäksi alueella esiintyy sadekausien jälkeen kesätulvia. Tulvia on pyritty torjumaan uomastoa muokkaamalla.

Luopajärven lakeutta ympäröivät metsät ovat enimmäkseen kuusivaltaisia tuoreita kankaita. Kumpareiden laskialueilla on karumpia mäntyvaltaisia kankaita ja kalliomänniköitä, alarinteillä kasvaa puolestaan juotteina lehtomaista kangasmetsää. Myös viljelyksien keskellä on joitakin pienehköjä metsä- ja pensaikkoaarekkeita. Alueen runsaaseen peltolinnustoon kuuluu muun muassa elinvoimainen peltopyykanta. Tulva-aikaan lakeudelle kerääntyy myös sorsalintuja, hanhia ja joutsenia.

Kulttuuripiirteet

Luopajärven ympäristöstä tunnetaan kymmenkunta kivikautista asuinpaikkaa sekä polttokenttäkalmisto. Suurin osa muinaisjäännöksistä sijaitsee metsäisillä pikkukumpareilla maisema-alueen reunamilla. Pysyvän asutuksen historia alueella ja sen tuntumassa ulottuu 1500-luvulle, jolloin Luopajärvi oli merkittävä kala-apaja. Tiiviimpää asutusta alueelle syntyi 1700-luvulla kruunun ryhdyttyä asuttamaan Pohjanmaan ja Pirkanmaan rajaseutuja. Näihin aikoihin ryhdyttiin myös laskemaan Luopajärven pintaa. Järveä laskettiin kolmesti, kunnes vuonna 1940 koko järvi-alue kuivattiin niityksi vuonna 1926 laaditun suunnitelman mukaisesti.

Asutuksen sijoittumista alueella ovat ohjanneet tulvaherkkä peltoala sekä vanhan järviltaan reunoja seuraileva tiestö. Maisema-alueen talonpoikainen rakennuskanta sijoittuu tiheinä ryhminä kyläteiden läheisille kumpareille tai metsäselänteille. Alueen rikkain rakennusperintö on keskittynyt järvi-kuivion pohjoisrannalle Luopajärven kylään.

Luopajärvellä on runsaasti arvokkaita pihapiirejä, joissa on poikkeuksellisen paljon vanhoja talousrakennuksia. Entisen järven koillis- ja itäreunalla sijaitsevat Luhtas-Köykän, Perälän ja Pentinmäen tuulimyllyt muodostavat harvinaisen maisemallisen ja rakennushistoriallisen kokonaisuuden. Kylän arvokkaaseen rakennusperintöön kuuluvat myös entinen meijeri ja seuraintalo.

Maisema-alueen uudempi rakennuskanta sijaitsee kauempana kylätiestä metsäselänteiden reuna-alueella, jossa sijaitsevat myös kylän perinteiset pienasumukset. Rakennuskannassa näkyy voimakkaana 1920- ja 1930-lukujen korjausrakentaminen. Maisema-alueella on runsaasti toimintaansa laajentaneita maatiloja, joiden yhteydessä on uusia suurimittakaavaisia tuotantorakennuksia. Maatalous muodostaa edelleen alueen elinkeinorakenteen perustan, mutta maisema-alueen tuntumassa on myös sahatoimintaa. Alueella ei ole inventoituja perinnebiotooppikohteita.

Maisemakuva

Luopajärven maisema on Etelä-Pohjanmaan viljelyseudulle tyypillistä tasaista viljelymaisemaa, joka on syntynyt järvenkuivaustoiminnan tuloksena. Alueen kyläteiltä avautuu pitkiä peltonäkymiä, joissa reunoiltaan koHoavat pellot rajautuvat asutukseen, tasaisiin reunametsiin tai kumpuileviin metsäsiluetteihin. Edustavimmat näkymät yli peltoaukean avautuvat alueen luoteissivulta. Lukuisten kuivatusojien halkoma kuivio on tulvaherkkää aluetta, jolle rakennetut tulvantorjuntarakenteet vaikuttavat maisemakuvaan ja maisemarakenteeseen kuivatusuomineen, siltoineen ja penkereineen.

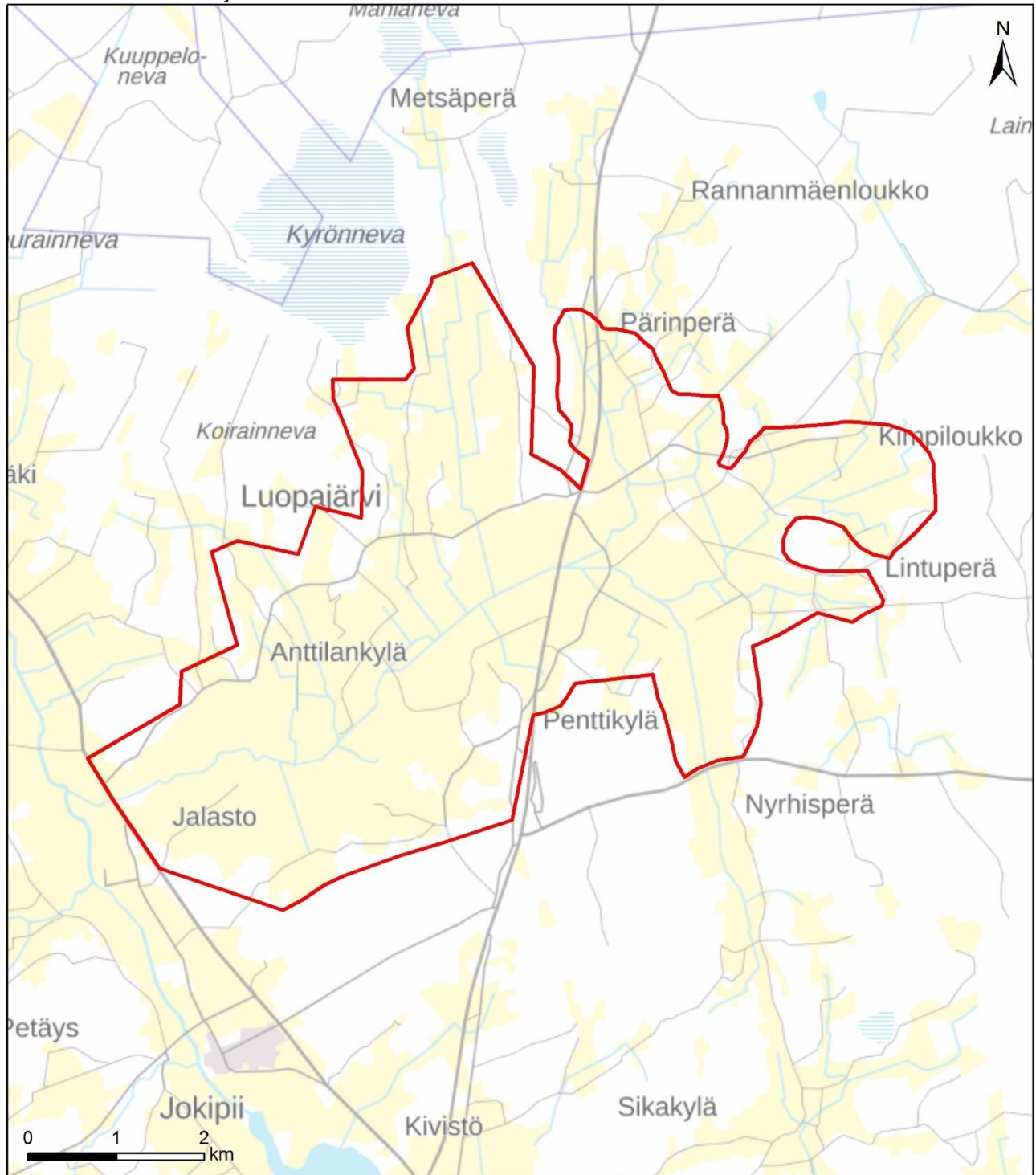
Maisemallisesti merkittävimmät asutusryhmät sijaitsevat alueen luoteisosien kyläasutusalueella. Uusi rakennuskanta sijaitsee varsinaisen kylänraitin pohjoispuolella. Se on sopeutunut maisemaan pääsääntöisesti hyvin

tilakoon ja tuotantorakennusten kasvamisesta huolimatta. Luopajärven maisemarakenne onkin säilyttänyt perinteisen muotonsa, jossa viljelysaukea muodostaa yhtenäisen laajan peltoalan asutuksen ja tiestön keskelle. Tasaiselta, 6–7 kilometriä pitkältä ja noin kaksi kilometriä leveältä aukealta avautuu peltolahdekkeita pohjoiseen ja etelään. Avoimella ja ylävällä paikalla peltoalueen pohjoislaidalla sijaitseva saha sekä peltoaukean läpi kulkeva valtatie 19 rikkovat elinkeinomaiseman perinteistä kuvaa.

Luopajärven viljelylakeus

Kunta: Kurikka

Maakunta: Etelä-Pohjanmaa

 Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE
Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Tapio Heikkilä

I 08. Ilmajoen Alajoen lakeusmaisema

Maakunta	Etelä-Pohjanmaa
Kunta	Ilmajoki, Seinäjoki
Maisemamaakunta	Pohjanmaa
Maisemaseutu	Etelä-Pohjanmaan viljelylakeuksien seutu
Pinta-ala	8 323 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 6 ha maatalousalueita: 7 069 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 831 ha rakennettuja alueita: 351 ha vesialueita: 66 ha

Arviointi

Ilmajoen Alajoen kulttuurimaisema on selväpiirteinen Kyrönjoen ja sen sivujokien laaksoihin levittäytyvä viljelylakeus, jonka tunnusmerkkejä ovat maisemakuvan yhtenäisyys, pitkät peltonäkymät, jokivarren tulvavallit sekä viljelylakeuden reuna-alueilla sijaitseva nauhamainen asutus. Alueella on merkittäviä rakennetun kulttuuriympäristön kokonaisuuksia sekä maatalouden historiallisista muodoista kertovia latoja. Kyrönjoen tulvat ovat synnyttäneet alueelle arvokkaita luonnonympäristöjä.

Luonnonpiirteet

Seinäjoen ja Ilmajoen välillä avautuva Ilmajoen Alajoen lakeusmaisema on edustava eteläpohjalainen viljely-maisemakokonaisuus, joka on kehittynyt Kyrönjoen rantatasangoille. Kyrönjoen murroslaaksossa sijaitsevan maisema-alueen kiillegneissinen kallioperä kuuluu Pohjanmaan liuskekivivyöhykkeeseen. Jokilaakson maa-perää hallitsevat paksut, happamat savikerrokset, jotka peittävät alleen kaksi sora- ja hiekkamuodostumaa. Maisema-alueen ainoa harju on syväjuurinen ja erittäin matala Harjunmäki Kyrönjoen länsipuolella. Harjun-mäellä sijaitsevat maisema-alueen ainoat laajahkot metsäalueet. Hienolajitteisen maa-aineksen täyttämää laak-soa reunustavat moreenipeitteiset matalat selänteet.

Aluetta halkoo loivajuoksuinen Kyrönjoki. Luonnostaan happaman jokiveden laatua heikentävät kohonneet typpi- ja fosforipitoisuudet sekä kohonnut humuspitoisuus. Jokeen laskee joitakin sivujokia, joista suurin on suuosansa oikaisun vuoksi vähävetinen Seinäjoki. Kyrönjoki on erittäin tulvaherkkä joki, jonka törmä on ko-rotettu Laivanpään mutkasta alaspäin suuntautuvalla osuudella. Tulvantorjuntavallien lisäksi maisema-alueella on luonnollisia, joen kasaamia tulvavalleja. Maisema-alueella on joitakin soita, joista luonnonarvoiltaan mer-kittävin on alueen koillisreunaan rajoittuva Paukanneva.

Alajoen lakeuden monipuolisimpia luontokohteita ovat peltojen piennaralueet, saviprunnien ympäristöt, läh-teet, rannat, hakamaat, metsäsaarekkeet sekä latojen ympäristöt. Lisäksi lakeudelle muodostuu tulvien aikaan laaja tulvajärvi, joka on merkittävä muuttolintujen levähdyspaikka ja pesivien lintujen elinympäristö. Tulvien ansiosta jokiuomaa reunustaa rehevä, järvenrantojen kasvillisuusvyöhykettä muistuttava rantakasvillisuus. Alajoen peltolinnusto on yksipuolistunut maataloustekniikoiden kehittymisen myötä. Esimerkiksi viljelyla-keuksien tunnuslinnun, peltopyryn, kanta on pientynyt alueella selvästi.

Kulttuuripiirteet

Ilmajoen Alajoen maisema-alueella on ollut väliaikaista asutusta kivikaudella, mutta rautakaudella Alajoen seudun uskotaan olleen asumatonta takamaata. Pysyvä asutus on tullut jokilaaksoon keskiajalla, jolloin uudis-asukkaat saapuivat todennäköisesti Ylä-Satakunnasta sekä alemmaa Kyrönjokivarresta. Alajoen nykyinen la-keusmaisema on syntynyt Alajoen suojakson kydötyksen myötä 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa. Ennen kui-vatusta alueella sijaitsi Etelä-Pohjanmaan laajin yhtenäinen suoalue, Laivanpään ja Taipaleen aapasuo.

Vanhat kytöviljelykset ovat muuttuneet tavallisiksi peltomaiksi 1800-luvun kuluessa ja 1900-luvun alussa. Alueen maatalous on perustunut perinteisesti karjatalouteen, sillä Alajoen pellot ovat soveltuneet parhaiten nurmen ja rehuviljan viljelyyn. Tulvien takia viljelysten tuntumassa ei ole perinteisesti ollut kiinteää asutusta. Peltotöiden aikaan työväki on yöpynyt pienissä tunnusomaisissa kausiasunnoissa, jokisaunoissa, jotka ovat kuuluneet alueen perinteiseen maisemaan yhdessä karjasuojien ja luhtalatojen kanssa. Tulvavallien päällä si-jainneet jokisaunat ovat kadonneet Alajoen lakeusmaisemasta lähes kokonaan maatalouskäytäntöjen muutut-tua. Alueelta ovat kadonneet myös melkein kaikki karjatalouden synnyttämät perinnebiotoopit.

Alajoen viljelylakeutta reunustava asutus muodostaa monin paikoin tyypillisiä nauhamaisia tienvarsikyliä mo-reenimaan ja savitasangon reunaan sekä muutamin paikoin jokivarteen. Uusi asutus on ohjautunut perinteisille paikoille. Valtaosa alueen asutuksesta koostuu 1950-lukulaisista tyyppitaloista sekä uudemmista omakotita-loista. Lakeusmaisemassa näkyy myös suuria eläinsuojia ja lietalaloita. Perinteistä pohjalaistyylistä raken-tamista maisema-alueella edustavat kulttuurihistoriallisesti arvokkaat Röyskölän kylä, Pirilän taloryhmä ja Herkoolin kartano Ilmajoella. Myös Seinäjoen laakson pohjoisreunalla sijaitsevilla Katilan, Niemistön ja Heikkilän raittikylissä on vanhoja pohjalaistaloja. Maisema-alueen luoteisreunalla sijaitsee Könnien tunnetun seppä- ja kellonrakentajasuvun taloryhmä, joka on edustava esimerkki 1800-luvun eteläpohjalaisesta talonpoi-kaisasutuksesta.

Alueen tiestö seurailee jokivartta Kyrönjoen molemmin puolin. Joen länsirantaa myötäilevä Könnintie nou-dattaa edelleen 1600-luvulta periytyvää linjausta. Teiden varsilta aukeavien perinteisten lakeusnäkyvien ohella maisema-alueella on uudempia ja urbaaneja piirteitä, etenkin Ilmajoen ja Seinäjoen taajama-alueiden reunoilla. Seinäjoen kaupunkialueen pohjoispuolella lakeusmaiseman poikki kulkevat säteittäisesti rautatie, maantiet sekä Seinäjoen suuosan oikaisu pengerryksineen. Aluetta halkovat myös kookkaat voimalinjat.

Alajoen lakeuteen pääsee tutustumaan maanteitse niin sanottua Lakeuden luontopolkua pitkin.

Maisemakuva

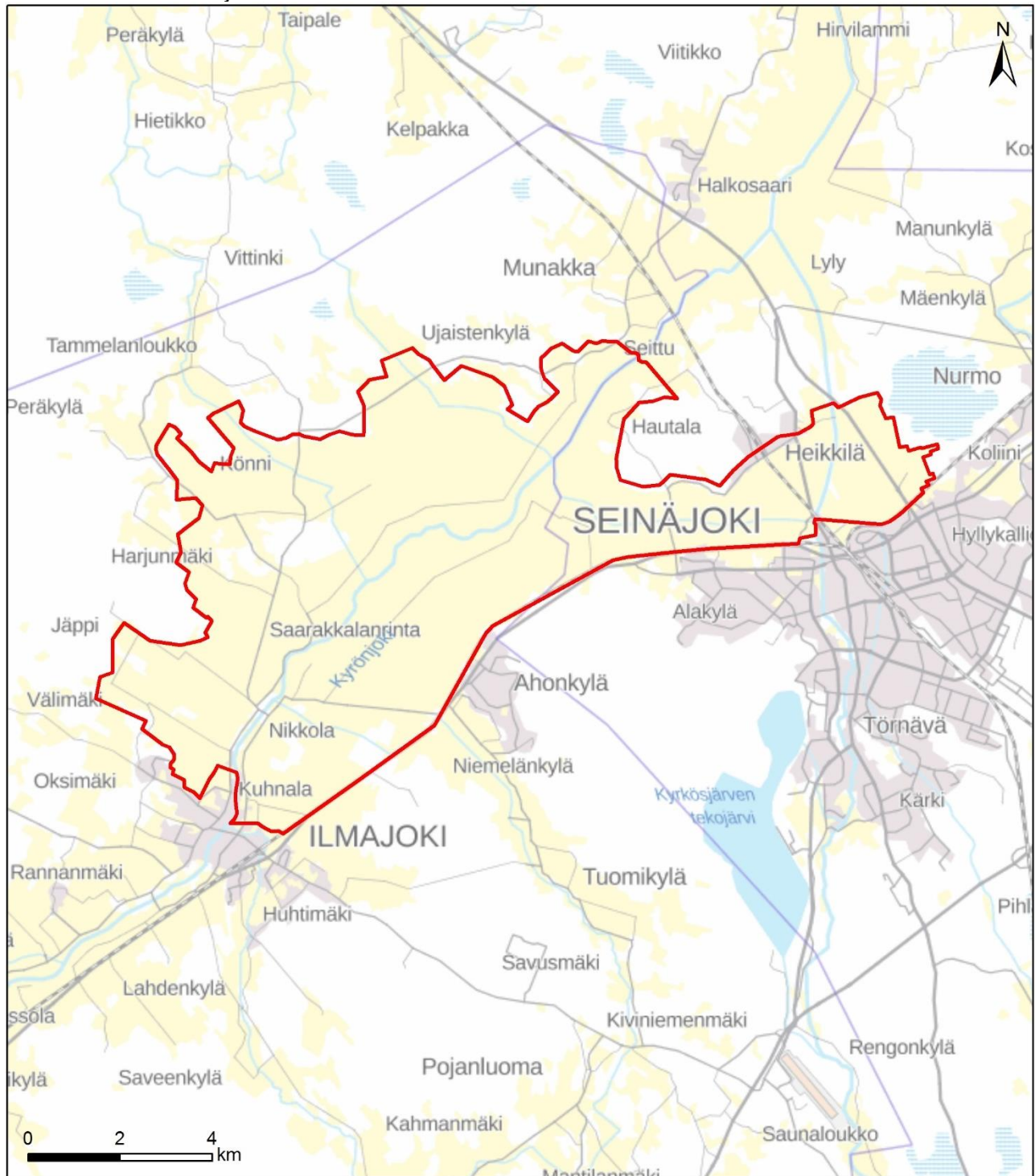
Ilmajoen Alajoen lakeusmaisema on suoraviivaista ja avaraa kulttuurimaisemaa, jossa perinteinen eteläpohjalainen kytöviljelymaisema yhdistyy nykyaikaisen maatalouden muotoihin. Maisema-alueen reunoilta avautuu monia komeita näkymiä yli viljelymaisemien. Alueen elinvoimaisuus näkyy maisemassa laajan viljelylakeuden intensiivisenä käyttönä, uudisrakentamisena, suurimittakaavaisina kotieläinyksiköinä ja lietelantaloina. Maisema-alue rajautuu Seinäjoen ja Ilmajoen taajamiin, joiden urbaanit ympäristöt luovat selvärajaisen kontrastin perinteisille lakeusmaisemille.

Maisema-alueen rakennuskanta koostuu ennen kaikkea sotien jälkeisestä tyyppirakentamisesta sekä uudemista omakotitaloista. Alueella on kuitenkin myös edustavia esimerkkejä perinteisestä pohjalaisesta talonpoikaisasutuksesta. Lisäksi maisema-alueella on jäljellä joitakin vanhoja, lakeudelle tunnusomaisia latoja sekä yksittäisiä jokisaunoja. Lakeuden kiintopiste on tulvaherkkä Kyrönjoki, jonka tulvajärvi ja tulvien työstämät maavallit ovat olennainen osa alueen maisemakokonaisuutta. Joen pengerten ja ojanvarsien pusikoituminen katkoo paikoin laaksonsuuntaisia lakeusnäkymiä.

Ilmajoen Alajoen lakeusmaisema

Kunta: Ilmajoki, Seinäjoki

Maakunta: Etelä-Pohjanmaa

 Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE
Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Tapio Heikkilä

I09. Orisbergin kulttuurimaisema

Maakunta	Etelä-Pohjanmaa
Kunta	Isokyrö, Seinäjoki
Maisemamaakunta	Pohjanmaa
Maisemaseutu	Etelä-Pohjanmaan viljelylakeuksien seutu
Pinta-ala	755 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 3 ha maatalousalueita: 321 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 360 ha rakennettuja alueita: 35 ha vesialueita: 36 ha

Arviointi

Pohjanmaan teollisuus- ja maataloushistoriasta kertova Orisbergin kulttuurimaisema on maisemallisesti erittäin edustava kokonaisuus, jonka kohokohtia ovat yhtenäisten peltoalojen ohella ruukkiyhdyksunnan

rakennukset, suojeltu harjualue ja padottu Kotilammi. Orisbergin ruukkiyhdyshenkilö 1800-luvulta periytyvine ruukinkartanoineen, kirkkoineen ja muine rakennuksineen on säilynyt poikkeuksellisen hyvin.

Luonnonpiirteet

Orisbergin kulttuurimaisema sijaitsee Pohjanmaan ja Etelä-Pohjanmaan maakuntarajan tuntumassa Orismalanjoen länsipuolella aukeavalla pienellä savitasangolla. Tasankoa rajaavat matalat moreeniselänteet, joiden korkeimmat mäet ovat huuhtoutuneet avokallioiksi ja alavimmat kohdat soistuneet. Savitasangon poikki kulkee osittain suojeltu kaakko-luodesuuntainen harju, joka erottuu loivasta muodostaan ja matalista rinteistään huolimatta maastossa selkeästi. Alueen kallioperä on pääosin Orisbergin graniittia, jota ympäröi lähes joka suunnalla biotiittiparagneissi.

Maisema-alueen merkittävimmät vesistöt ovat Kyrönjokeen laskeva, viljelyalueen itäreunaa mutkitellen halkova Orismalanjoki sekä sen uomaan rautaruukin tarpeiksi 1700-luvulla perustettu tekojärvi, Kotilammi. Peltoalueilla risteilee Orismalanjokeen laskeva ojaverkosto.

Orisbergin kulttuurimaisema kuuluu Pohjanmaan keskiboreaaliseen havumetsävyöhykkeeseen, ja aluetta ympäröivät metsät ovat ensisijaisesti karunkivikkoisia mäntykankaita. Orismalanjoen rannat ovat täysin avoimia, mutta Kotilammia reunustavat pääosin havumetsät. Kotilammin rannalla sijaitsevalla Orisbergin kartanoalueella puusto on muuta aluetta lehtipuuvoittoisempaa.

Kulttuuripiirteet

Orisbergin kulttuurimaiseman alueelta ei tunneta esihistoriallisia muinaisjäännöksiä, mutta maisema-alueen välittömässä tuntumassa sijaitsevat Voisillanlakson pronssi- ja rautakautinen kivirakenne sekä Seljänselän pronssikautinen kivirakenne kertovat seudun pitkäaikaisesta käytöstä.

Maisema-alueen historiallinen kiintopiste on Kotilammin luoteisrannalla sijaitseva, valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi osoitettu Orisbergin ruukki, joka on Pohjanmaan ensimmäinen rautaruukki. 1670-luvulla perustettuun ruukkiin rakennettiin aluksi masuuni ja kankivasarapaja, joiden toimintaedellytykset osoittautuivat kuitenkin heikoiksi, sillä lähiseudulta ei löytynyt riittävästi rautamalmia. Masuuni siirrettiin 1700-luvun alussa sujuvampien kuljetusyhteyksien päähän Oravaisten Kimoon, mutta Orisbergiin jäi pajatoimintaa. 1790-luvulla ruukkiin perustettiin kankirauta- ja nippupajat. Ruukin vasarapajan toiminta loppui vuonna 1900, mutta alueella toimi pieni konepaja 1940-luvulle saakka.

Kotilammin ja Orismalanjoen rannoilla on säilynyt runsaasti raudanjalostustoimintaan liittyneitä rakennuksia, rakenteita ja raunioita. Alueen arvokkaimpia rakennuksia ovat ruukinkartano talousrakennuksineen, ruukinkadun varrella sijaitsevat seppien asuinrakennukset sekä vuosina 1828–1869 toiminnassa olleen seurakunnan kirkko ja kellotapuli. Ruukinkartanon kustavilaista perinnettä edustava päärakennus rakennettiin 1800-luvun alkuvuosina. Kartanon alkuperäiset suunnitelmat laati tukholmalainen muurarimestari Petrus Serén ja rakennuksen julkisivumuutokset teki 1800-luvun alussa Pehr Granstedt. Kartanon sisätilojen yksityiskohtia viimeisteltiin vielä 1819. Kolmikerroksinen rapattu tiilirakennus on säilyttänyt alkuperäiset piirteensä hyvin.

Ruukinkartanon eteläpuolella sijaitseva Carl Ludvig Engelin suunnittelema Orisbergin kahdeksankulmainen kirkko valmistui vuonna 1830. Sen yhteyteen, Kotilammin niemekkeeseen, on rakennettu temppelipäätyinen kellotapuli. Pienen hautausmaan reunustama kirkko on ollut vuokrattuna Kansan Raamattuseuralle vuodesta 1976 alkaen.

Teollisen historiansa ohella Orisbergin ruukilla on ollut merkittävä rooli alueen maatalouden kehittäjänä. Maanviljelysneuvos Edvard Björkenheimin johtaessa ruukkia kartanosta muodostui Pohjanmaan tärkein ja edistyksellisin maatila, jonka yhteyteen perustettiin vuonna 1882 karjakko- ja meijerikoulu ja vuonna 1896 maamieskoulu. Maamieskoulun toiminta loppui vuonna 1969, mutta karja laidunsi ruukin mailla vuoteen 2014 saakka. Nykyisin alueen tärkeimpiä elinkeinoja ovat metsä- ja maatalous.

Orisbergin kulttuurimaiseman asutus keskittyy harjun lakea myötäilevän, Laihialle vievän maantien varteen sekä metsäisille moreenimaille peltojen reunoille. Maisema-alueella on muutamia vuosina 1918–1960 rakennettuja maisemallisesti merkittäviä päärakennuksia ja pihapiirejä. Kotilammin rannalla kirkon eteläpuolella sijaitsee leirintäalue.

Maisemakuva

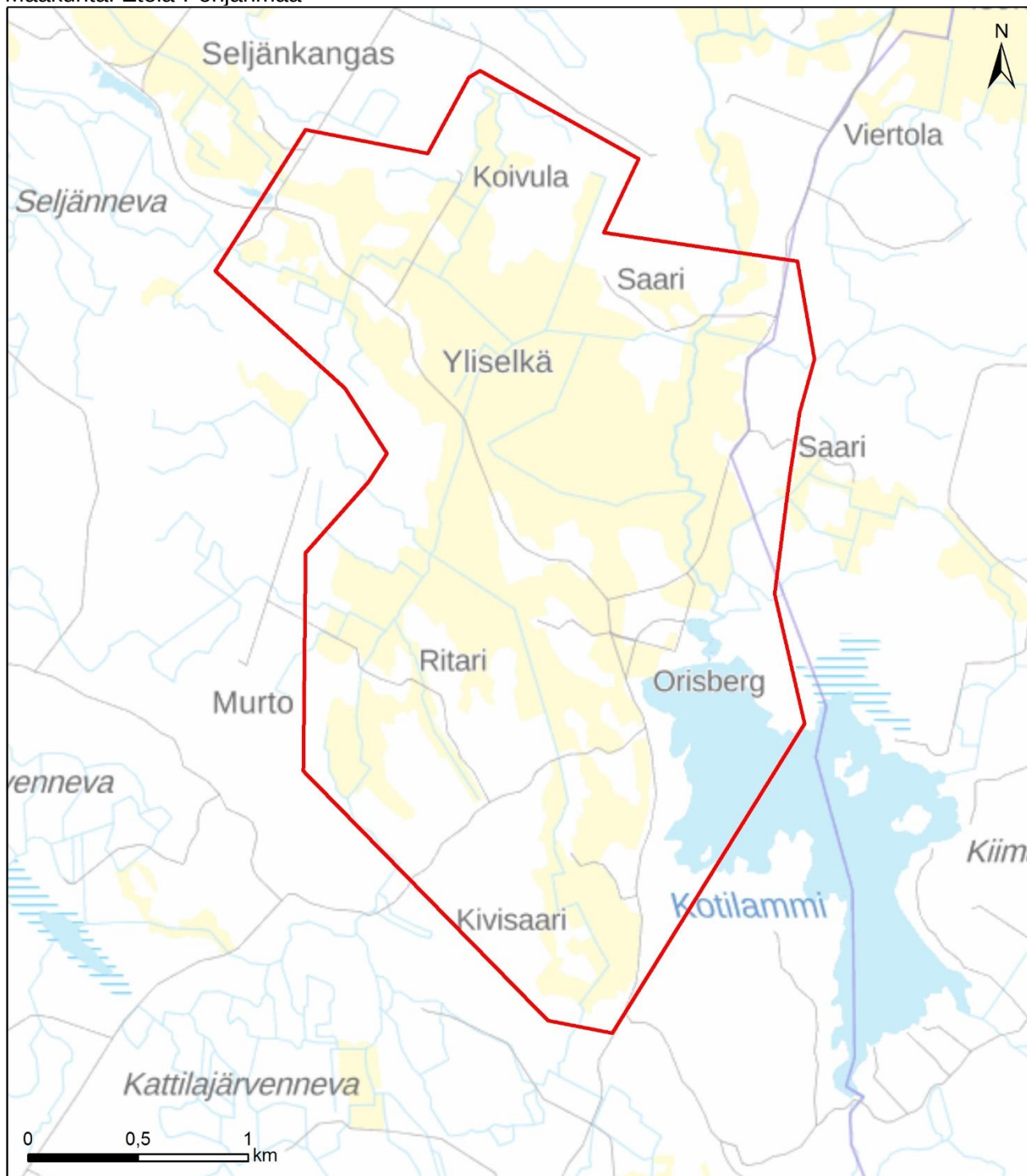
Orisbergin alava kulttuurimaisema avautuu pienellä savitasangolla, jota reunustavat matalat metsäiset moreeniselänteet. Tasangon halki kulkee kaakko-luodesuuntainen harju, joka jäsentää selvästi alueen maisemakuva. Orisbergin ruukinalue arvorakennuksineen sijaitsee maiseman solmukohdassa harjun, ruukkia varten padotun Kotilammin ja metsäalueiden risteämisalueella. Kartanolle vievä tie kuusi- ja kivivaihteinen sekä puineen on tärkeä osa maisemakokonaisuutta, jonka tärkeimmät erityispiirteet sijoittuvat noin kilometrin säteelle kartanon päärakennuksesta.

Maisema-alueen muu rakennuskanta keskittyy harjun päällä kulkevan tien varsille ja metsämaan reunaan peltojen äärelle. Alueen yhtenäiset viljelyalat ovat yhtenäisiä ja kertovat aktiivisesta maataloustoiminnasta. Peltojen keskellä on vain vähän metsäsaarekkeita ja talousrakennuksia. Orisbergin kulttuurimaiseman itäreunassa virtaa Kotilammista Kyrönjokeen laskeva Orismalanjoki, jonka rannat ovat puuttomia.

Orisbergin kulttuurimaisema

Kunta: Isokyrö, Seinäjoki

Maakunta: Etelä-Pohjanmaa

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE
Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Tapio Heikkilä

I 09. Orisbergs kulturlandskap

Landskap	Södra Österbotten
Kommun	Seinäjäki, Storkyro
Landskapsprovins	Österbotten
Landskapsregion	Södra Österbottens odlingsområde
Area	755 hektar, varav våtmarker och öppna myrar: 3 hektar jordbruksområden: 321 hektar skogar samt öppna moar och berggrund: 360 hektar bebyggda områden: 35 hektar vattenområden: 36 hektar

Bedömning

Orisbergs kulturlandskap, som är en del av Österbottens industri- och jordbrukshistoria, är en landskapsmässigt mycket representativ helhet, vars höjdpunkter förutom enhetliga åkerarealer även är brukssamhällets

byggnader, det skyddade åsområdet och det uppdämda Kotilampi. Orisbergs brukssamhälle med sina herrgårdar, kyrkor och andra byggnader från 1800-talet har bevarats exceptionellt väl.

Naturdrag

Orisbergs kulturlandskap ligger på en liten lerplatå nära Österbottens och Södra Österbottens landskapsgräns som öppnar sig upp väster om Orismalanjoki. Platån, som kantas av låga moränryggar, vars högsta kullar har spolats ner till kala klippor och vars lägsta ställen blivit till kärr. Tvärs genom lerplatån går en delvis skyddad åsrygg i sydostlig–nordvästlig riktning, som trots sin flacka form och sina låga sluttningar tydligt utmärker sig i terrängen. Områdets berggrund består huvudsakligen av Orisbergs granit, som omges av biotitparagnejs i nästan alla riktningar.

Landskapsområdets mest betydande vattendrag är Orismalanjoki å som mynnar ut i Kyro älv och som går genom odlingsområdets östra kant samt den konstgjorda sjön Kotilampi, som på 1700-talet grundades för järnbruk, i åns fåra. På åkern kryssar ett dikesnätverk som mynnar ut i Orismalanjoki.

Orisbergs kulturlandskap hör till Österbottens mellanboreala barrskogszon, och skogarna som omger området är i första hand tallmoar med karga stenar. Stränderna vid Orismalanjoki är helt öppna, men Kotilampi kantas huvudsakligen av barrskogar. På Orisbergs herrgårdsområde vid stranden i Kotilampi består trädbeståndet av mer lövträd än på det övriga området.

Kulturdrag

Man känner inte till att det skulle finnas förhistoriska fornlämningar i Orisbergs, men Voisillanlakso och Seljänkangas, som finns landskapsområdets omedelbara närhet, med sina stenstrukturer från brons- och järnåldern respektive bronsåldern vittnar om att området varit i användning under en lång tid.

Landskapsområdets historiska fixpunkt är Orisbergs bruk, som ligger på Kotilampi nordvästra strand och har anvisats som en nationellt betydelsefull bebyggd kulturmiljö. Orisbergs bruk är Österbottens första järnbruk. I bruket som grundades på 1670-talet byggdes till en början en masugn och en stångjärnshammarverkstad, vars verksamhetsförutsättningar dock visade sig vara svaga, eftersom det inte fanns tillräckligt med järnmalm i närregionen. I början av 1700-talet flyttades masugnen till Kimo i Oravais, men verkstadsverksamheten stannade i Orisberg. På 1790-talet i bruket grundades verkstäder för smidesjärn och knippsmedjor. Verksamheten vid brukets hammarverkstad lades ner 1900, men det fanns en liten maskinverkstad i området fram till 1940-talet.

På stränderna i Kotilampi och Orismalanjoki har en mängd byggnader, konstruktioner och ruiner med anknytning till järnförädlingsverksamheten bevarats. De mest värdefulla byggnaderna i området är bruksgården med sina ekonomibyggnader, smedernas bostadshus vid bruksgatan samt församlingens kyrka, som var aktiv mellan 1828 och 1869, och klockstapeln. Bruksgårdens huvudbyggnad i gustaviansk stil byggdes i början av 1800-talet. Herrgårdens ursprungliga planer utarbetades av murarmästaren Petrus Serén i Stockholm och ändringarna i byggnadens fasad gjordes av Pehr Granstedt i början av 1800-talet. Detaljerna inne i herrgårdens lokaler finslipades fortfarande 1819. De ursprungliga dragen hos den rappade tegelbyggnaden i tre våningar har bevarats väl.

År 1830 blev den åttkantiga kyrkan i Orisberg, ritad av Carl Ludvig Engel, som ligger söder om Bruksgården, klar. I anslutning till den har man byggt en klockstapel med tempel. Kyrkan, som kantas av en liten begravningsplats, har varit uthyrd till Folkets Bibelsällskap sedan 1976.

Vid sidan av sin industriella historia har Orisberg bruk haft en betydande roll som utvecklare av jordbruket i området. Under den tiden som jordbruksrådet Edvard Björkenheim ledde bruket bildade herrgården Österbottens viktigaste och mest avancerade lantgård, i samband med vilken man 1882 grundade en boskapsskola och mejeriskola, och 1896 en lantmannaskola. Lantmannaskolans verksamhet upphörde 1969, men boskapen be-tade på bruksmarkerna fram till 2014. Idag är skogs- och lantbruket de viktigaste näringarna i området.

Orisbergs kulturlandskaps bosättning koncentreras till landsvägen som följer åsryggen och som leder till Laihela samt till skogbevuxna moränjordar vid åkrarnas kanter. På landskapsområdet finns några landskapsmässigt betydande huvudbyggnader och gårdsplaner som byggts åren 1918–1960. På Kotilampi strand söder om kyrkan finns det en campingplats.

Landskapsbild

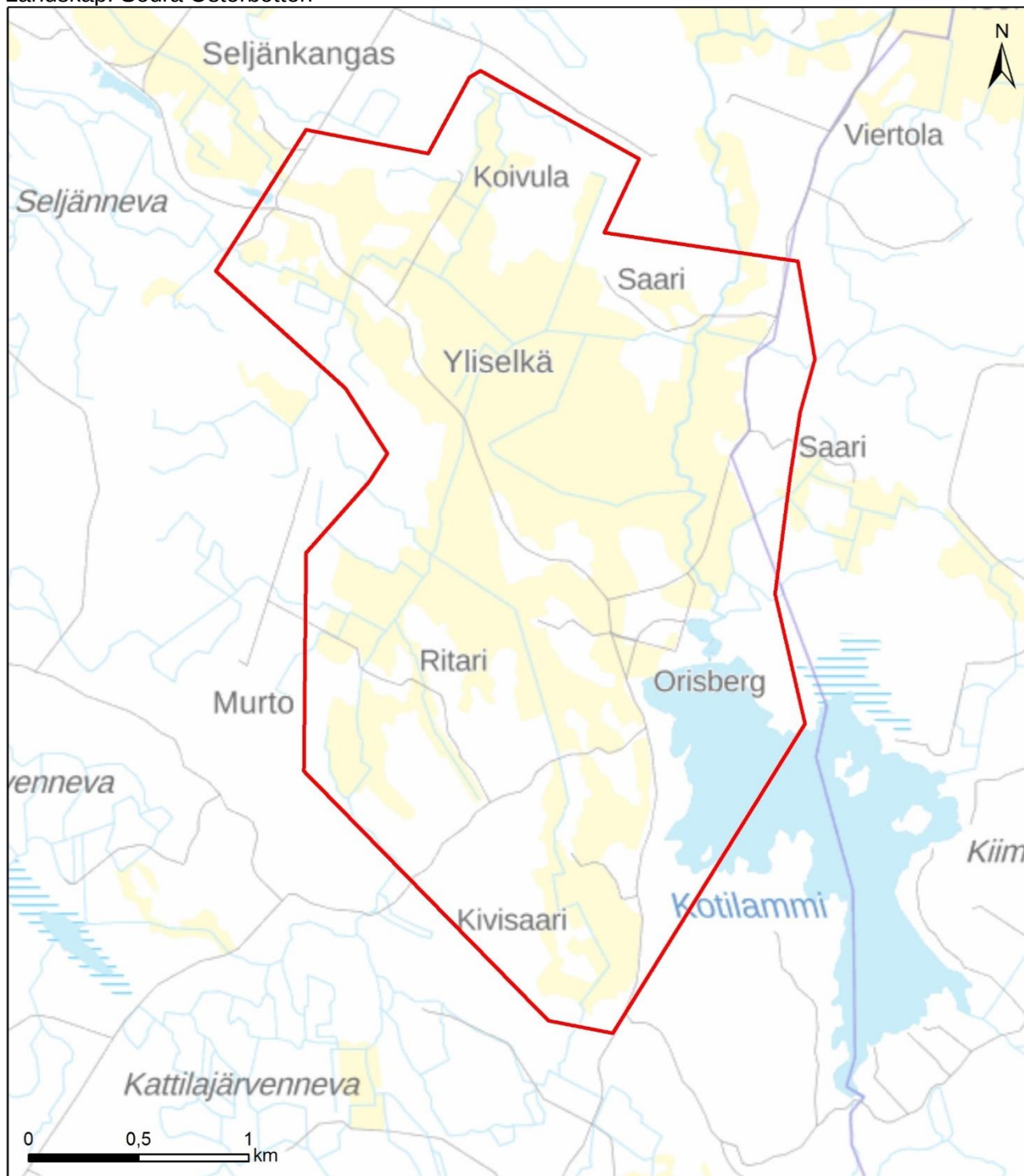
Orisbergs låglänta kulturlandskap öppnar sig upp vid en liten lerplatå som kantas av låga skogklädda moränryggar. Tvärs genom platån går en ås i sydost–nordvästlig riktning, som tydligt strukturerar områdets landskapsbild. Orisbergs bruksområde med sina värdefulla byggnader ligger vid landskapets knutpunkt vid åsen som i uppdämts för bruk och i korsningsområdet för skogsområdena. Vägen som leder till herrgården som kantas av gran- och stengårdsgårdar samt av träd är en viktig del av landskapshelheten, vars viktigaste särdrag ligger inom cirka en kilometers avstånd från herrgårdens huvudbyggnad.

Landskapsområdets övriga byggnadsbestånd har byggts längs vägen som går över åsen och över skogsmarkens kant till åkrarna. De gemensamma odlingsområdena i området är enhetliga och vittnar om aktiv jordbruksverksamhet. På åkrarna finns det endast några få skogsöar och ekonomibyggnader. I östra kanten av Orisbergs kulturlandskap rinner Orismalanjoki, vars stränder är trädlösa, från Kotilampi till Kyro älv.

Orisbergs kulturlandskap

Kommun: Seinäjoki, Storkyro

Landskap: Södra Österbotten

 Nationellt värdefullt landskapsområde 2021

Nationellt värdefulla landskapsområden: SYKE

Bakgrundskarta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Annukka Kuoppala

I 10. Lapuan Alajoen peltolakeus

Maakunta	Etelä-Pohjanmaa
Kunta	Kauhava, Lapua, Seinäjoki
Maisemamaakunta	Pohjanmaa
Maisemaseutu	Etelä-Pohjanmaan viljelylakeuksien seutu
Pinta-ala	11 521 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 120 ha maatalousalueita: 9 433 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 1 385 ha rakennettuja alueita: 530 ha vesialueita: 53 ha

Arviointi

Lapuan Alajoen peltolakeus on laaja, erittäin edustava viljelymaisemakokonaisuus, jonka tunnusmerkkejä ovat yhtenäiset ja avarat näkymät sekä jäljellä olevat ladot. Lakeusalueen reunoilla ja kumpareilla sijaitsevissa kylissä on säilynyt arvokkaita rakennus- ja pihakokonaisuuksia, jotka edustavat perinteistä pohjalaista talonpoikaista rakentamista. Maiseman arvot perustuvat ennen kaikkea pitkiin ja yhtenäisiin lakeusnäkyymiin sekä kohdallisen hyvin säilyneeseen asutusrakenteeseen. Alajoki tulva-alueineen on linnustollisesti arvokas kohde.

Luonnonpiirteet

Lapuan Alajoen peltolakeus on edustava esimerkki eteläpohjalaisesta lakeusmaisemasta, jota reunustavat matalapiirteisesti kumpuilevat metsämaat. Pääosin paragneissistä ja Vaasan graniitista muodostuva kallioperä on Litorinameren aikana kerrostuneiden, turpeen kattamien savikoiden peittämä. Saven ohella alueen maaperässä on silttiä ja hiekkaa. Aluetta etelä-pohjoissuunnassa halkovan Lapuanjoen länsipuolella kulkee katkeileva kaakko-luodesuuntainen harjumuodostuma. Peltolakeutta ympäröivät soiset metsämaat, joilla on jonkin verran avokallioita. Aluetta rajaavat myös Lapuan, Kauhavan ja Ylihärman taajamat.

Lapuan Alajoen viljelytasanko levittäytyy vaikuttavana maisemallisena kokonaisuutena Lapuanjoen ympärille. Tulvaherkän joen rannat ovat jyrkkiä ja niiden ympärille on rakennettu penkereitä tulvavaurioiden vähentämiseksi. Koko laaksoalue on pengerretty seitsemäksi erilliseksi altaaksi, ja jokiuoma on perkausten jäljiltä varsin suorapiirteinen. Maisema-alueen pellot ulottuvat monin paikoin jokirantaan saakka, ja maatalouden ravinnevalunta on heikentänyt jokiveden laatua. Veden laatuun vaikuttavat myös valuma-alueen metsämaiden ja soiden ojitukset, jotka aiheuttavat voimakkaita virtaaman vaihteluita. Lapuanjoen huomattavimpia sivu-uomia maisema-alueella ovat laajan Löyhinkinevan pohjoispuolelta virtaava Löyhinginuoma sekä Kauhavanjoki. Lakeusalueella risteilee tiheä pelto-ojien verkosto.

Maisema-alue kuuluu pääosin Pohjanmaan–Kainuun keskiboreaaliseen havumetsävyöhykkeeseen, jossa valitseva metsätyyppi on puolukkavaltainen männikkö. Peltolakeudella puita on kuitenkin vähän, ja esimerkiksi rantapuusto on monin paikoin raivattu pois. Paikoin ranta-alueilla kasvaa tiheästi leppää ja pajua. Alajoki on linnustollisesti merkittävä kohde, jonka tulvamailloin lepää muuttoaikaan runsaasti joutsenia ja hanhia. Siellä myös talvehtii, muuttaa ja ruokailee tai pesii useita uhanalaisia lintulajeja.

Kulttuuripiirteet

Lapuan Alajoen peltolakeuden alueelta on löytynyt merkkejä kivikautisesta asutuksesta niin kampa- kuin nuorakeraamiseltakin ajalta. Pysyvä asutus on kuitenkin saapunut alueelle vasta 1500-luvulla, jolloin jokivarren parhaat luhtaniityt otettiin viljelykäyttöön. Nykyisiä peltolakeuksia on raivattu pelloiksi 1800-luvulta lähtien kuivattamalla ja kydöttämällä alueen soita. Pelloille on myös ajettu savea. Viljelylakeus on noin viisinkertainen alkuperäisten luonnonniittyjen laajuuteen verrattuna.

Asutus on hakeutunut jokilaakson reuna-alueille lukuun ottamatta Puhdonmäen ja Kaunissaaren asutuksia, jotka sijaitsevat matalalla harjulla viljelylakeuden keskellä. Joen länsipuolella asutus noudattelee nauhamaisesti teiden linjoja, itäpuolella rakennukset sijaitsevat hajanaisemmin jokilaaksoa reunustavilla kumpareilla. Jokivarren viljelylakeus on säilynyt varsin ehyenä ja yhtenäisenä, ja peltomaisemaa halkovat vain muutamat tiet. Lapuan Alajokilaakson ensimmäiset maantiet on rakennettu vasta 1800-luvun lopulla. Sitä ennen alueella liikuttiin ensisijaisesti hevosten rannalta käsin vetämällä jokiveneillä.

Lapuan Alajoen alue on aktiivista ja vaurasta maatalousaluetta, jota leimaavat myös pienimuotoinen yrittäjyys ja metalliteollisuus. Alueella on jäljellä varsin paljon perinteisiä pohjalaisia talonpoikaisrakennuksia. Edustavien rakennuskokonaisuuksien rinnalla maisemassa on kuitenkin myös autiotaloja, maisemaan heikosti istuvia uusia rakennuksia sekä kyläteiden asutuskorkeuden mittakaavasta poikkeavia teollisuushalli- ja tehdasalueita. Lakeusmaisemaan perinteisesti kuuluneita latoja on säilynyt alueella tiheimmillään noin kymmenen latoa neliökilometriä kohden, mutta varsinaista latomerta ei enää ole. Maisema-alueen perinnebiotoopeista on jäljellä muutama paikallisesti arvokas hakamaa ja keto.

Alajoen ympäristön arvokkainta rakennuskantaa edustaa Sippolanmäen 1800- ja 1900-lukujen vaihteesta periytyvä taloryhmä Kauhavan kaupungin läheisyydessä. Lakeuden länsireunan raitiasutusta edustaa parhaiten puolentoista kilometrin mittainen Kankaankylän asutuskorkeus, joka jatkuu Hantulaan asti harvempana asutuksena. Kankaankylän vanhimmat rakennukset ovat 1800-luvun alusta, ja monet taloryhmät muodostavat hyvin säilyneitä umpipihoja. Lisäksi raitin varrella on rakennuskantaa muun muassa 1930- ja 1950-luvuilta. Edustavia pihapiirejä on säilynyt muuallakin lakeusalueella. Lakeuden reunamilla kohoavilla kumpareilla on joitakin pieniä ryhmäkyliä, joissa on säilynyt rakennuksia 1700- ja 1800-luvuilta.

Maisemakuva

Lapuan Alajoen viljelytasanko leviää silmänkantamattomiin Lapuanjoen molemmilla rannoilla. Äärimmäisen tasaisen lakeuden kiinnekohtia ovat muutamat jäljellä olevat ladot. 20 kilometriä pitkän ja parhaimmillaan

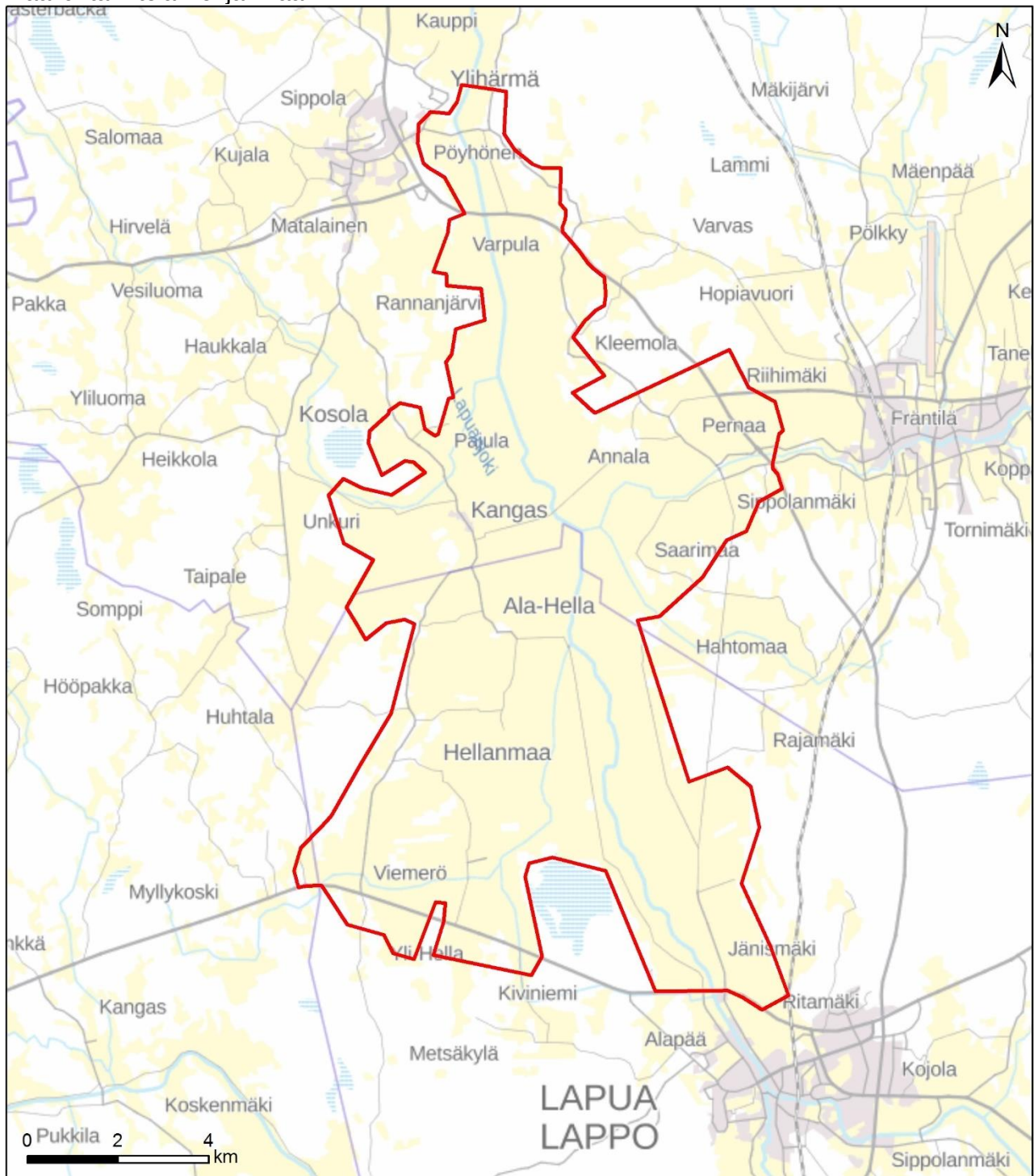
kahdeksan kilometrin levyinen jokilaakso kapenee alueen pohjoispäässä Liinamaassa noin puolen kilometrin levyiseksi maiseman solmukohdaksi. Komeimpia lakeusnäkyviä avautuu Liinamaan kylässä sijaitsevasta Saarimaan näkötorresta sekä maisema-alueen lounaisnurkassa sijaitsevasta Hellanmaan kylästä. Viljelylakeuden vuotuiskiertyön kuuluvien tulvien ehkäisemiseksi rakennetut korkeat rantapenkereet katkaisevat lakeusnäkyvät monin paikoin.

Alajoen aktiivisesti viljelty lakeus on vuosisataisen raivaustyön tulosta. Peltoala on säilynyt yhtenäisenä asutuksen hakeuduttua lakeuden reuna-alueille nauhamaisiksi raittikyliksi tai matalille kumpareille ryhmäkyliksi. Maisema-alueella on jäljellä useita perinteisiä umpipihoja, jotka edustavat eteläpohjalaista talonpoikaisrakennusperintöä. Maisemassa näkyy kuitenkin myös autiotaloja, uutta rakennuskantaa sekä pienteollisuusalueita. Alueen maisemakuvaa on viime vuosina muuttanut uusi lakeuden halki linjattu maantie Kankaan kylästä Lapuanjoelle ja siitä edelleen Annalan kylään.

Lapuan Alajoen peltolakeus

Kunta: Kauhava, Lapua, Seinäjoki

Maakunta: Etelä-Pohjanmaa

 Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE
Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Annukka Kuoppala

III. Kuortaneenjärven kulttuurimaisemat

Maakunta	Etelä-Pohjanmaa
Kunta	Kuortane, Lapua
Maisemamaakunta	Pohjanmaa
Maisemaseutu	Etelä-Pohjanmaan viljelylakeuksien seutu
Pinta-ala	4 997 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 172 ha maatalousalueita: 2 480 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 923 ha rakennettuja alueita: 420 ha vesialueita: 1 001 ha

Arviointi

Kuortaneenjärven kulttuurimaisemien arvo perustuu Kuortaneenjärveä ja Lapuanjokilaaksoa ympäröivään tasapainoiseen viljelymaisemaan, jota luonnehtivat monet hyvin hoidetut pohjalaistalot pihapiireineen. Alueella on poikkeuksellisen paljon vanhaa rakennusperintöä sekä perinteisessä asuksessa säilyneitä kyläkokonaisuuksia. Kuortaneenjärvi muodostaa alueelle oman hallitsevan maisemaelementtinsä hiekkarantoihin, rantatörmiin ja ruovikkoisine lahtineen.

Luonnonpiirteet

Kuortaneenjärven kulttuurimaisemat ovat syntyneet Kuortaneenjärveä ja sen eteläpuolelle muodostunutta vesireittiä ympäröiville alankoalueille. Maisema-alueen kallioperä on pääosin kiillegneissia ja -liusketta, mutta alueelle työntyy myös kaksi kapeaa kvartsi- ja granodioriittivyöhykettä, jotka näkyvät maisemassa pyöreinä ja kumpuilevina muotoina. Maisema-alueen maaperä on pääosin siltiä ja savea. Kuortaneenjärven itärantaa seurailee katkeileva harjumuodostuma, jonka yhteyteen Kuortaneen kirkonkylä on ryhmittynyt.

Maisema-alueen vedet kuuluvat Lapuanjoen reittiin, joka kulkee alueen halki kohti pohjoista Kuhajärven, Porkkuslammen, Kuortaneenjärven sekä Seuruksen kautta. Vesistöjä reunustaa monin paikoin rantaan asti ulottuva kapeahko viljelty vyöhyke. Maisemaa hallitsevan Kuortaneenjärven pisin selkä on lähes 20 kilometriä pitkä ja noin viisi kilometriä leveä. Järven rannat ovat pääosin alavia ja luhtaisia, mutta itärannoilla on myös laajoja hietikoita.

Kuortane kuuluu luonnonmaantieteellisesti Suomenselän mäkiseutuun, joka on Etelä-Pohjanmaan metsäisintä aluetta. Alueen kasvillisuus on suhteellisen karua, ja vaativia kasvilajeja on vähän. Viljelyalueita ympäröivät kuivat kangasmetsät sekä suoalueet. Paikoitellen alueella kasvaa tuoreita kangasmetsiä. Alueella on joitakin uhanalaisia hyönteis- ja kasvilajeja. Kuortaneenjärven rehevöityneet ja matalat lahdekkeet sekä ruovikkoinen Nisosjärvi ovat vesi- ja rantalintujen suosiossa. Peltolinnustolle tärkeitä alueita ovat laajat, avoimet peltoalueet, tulvapelot sekä reunavyöhykkeet.

Kulttuuripiirteet

Kuortaneen ympäristöstä tunnetaan kivilautisia asuinpaikkoja, jotka sijaitsevat pääosin Kuortaneenjärven itärantaa pitkin kulkevalla harjumuodostumalla tai sen liepeillä. Alueella on myös joitakin muinaisia pyyntikuoppia sekä historiallisen ajan tervahauta.

Pysyvä asutus on vakiintunut Kuortaneen hedelmällisille ja ilmastoltaan suotuisille ranta-alueille 1500-luvulla. Järvenrantojen ja jokivarren kantatilat perustettiin 1600-luvulla, ja ne vaurastuivat nopeasti tervanpolton ansiosta. 1800-luvulla Kuortane oli yksi Suomen tärkeimmistä tervantuotantoalueista. Alueen kehitykseen ovat vaikuttaneet myös alueen läpi kulkeneet 1600-luvulla valmistunut Ruoveden–Uudenkaarlepyyn tie sekä vuonna 1786 valmistunut Vaasan ja Kuopion välinen valtatie. Maisema-alueen nykyinen tiestö myötäilee pääosin vanhoja tielinjoja.

Kuortaneenjärven kulttuurimaisema on vuosisatoja jatkuneen maanviljelyksen muokkaamaa ehyttä, avointa ja yhtenäistä viljelymaisemaa, jonka peltoalat ovat syntyneet ennen kaikkea kydöttämällä. Kuortaneen seudulla on runsaasti komeita pohjalaistaloja, joissa näkyy edelleen tervakaupan tuoma vauraus. Teiden varsille kasvanneissa nauhakylissä pihapiirit muodostuvat useista rakennuksista ja kaksikerroksiset pohjalaistalot ovat huomattavan yleisiä. Nisulan, Ruismäen, Kuhajärven ja Viitalan hyvin säilyneet kaksifooninkiset pohjalaistalot muodostavat oman rakennustyyppinsä, jolle on ominaista räystäiden koristelutoitus, kuistien ja haukkaikkunoiden vaihtelevat puitejaot sekä ullakkopäätyjen keltamultamaalaus.

Kuortaneenjärven pohjoispuolen asutusta edustaa parhaiten Ruonan kylä, jossa on useita arkkitehtuuriltaan edustavia kaksikerroksisia pohjalaistaloja pihapiireineen. Kylä on tullut tunnetuksi myös Suomen sodan taistelupaikkana (1808). Ruona on ollut jo 1600-luvulla liikenteen risteyspaikka, josta löytyy runsaasti vanhoja tierakenteita. Ruonan ympäristön arvokkaita kulttuurikohteita ovat myös Kuortaneen pappila Haapaniemessä, viljelyaukeita halkovat puukujanteet ja -rivit sekä useat vanhat puutarhat ja kiviaidat. Aktiivisesti viljellyllä maisema-alueella on jäljellä muutama maakunnallisesti ja paikallisesti arvokas perinnebiotooppi.

Kuortaneen seudulla on jonkin verran uudisrakentamista, joka sijoittuu paikoin viljelyksien keskelle tai alaville maille. Aiemmin korkeille rantatöyräille tai rinteille sijoittunut kesäasutus on levittäytynyt yhtenäisenä nauhana vanhoille rantapelloille. Lapuanjoen itäpuolella, Kuortaneenjärven ja Kuhajärven välillä maisema on menettänyt arvoaan peltujen metsittymisen ja vapaa-ajan rakentamisen myötä. Maisemaa ovat muuttaneet myös Kuortaneen kirkonkylän uudempi taajama-asutus sekä Mäyryn alueelle rakennettu golfkenttä.

Maisemakuva

Kuortaneenjärven kulttuurimaisemat sijaitsevat Etelä-Pohjanmaalle harvinaisella järviolueella historiallisten liikennereittien varrella. Alueen maisemarakennetta jäsentävät vesistöjen ohella Kuortaneenjärveä ja sen

eteläpuolista jokilaaksoa rajaava harjumuodostuma sekä kapeahkoiksi vyöhykkeiksi rannoille raivatut pellot. Avarimmillaan jokivarren viljelyaukea on Kuortaneenjärven eteläpuolella, jossa peltoala laajenee paikoin kahden–kolmen kilometrin levyiseksi.

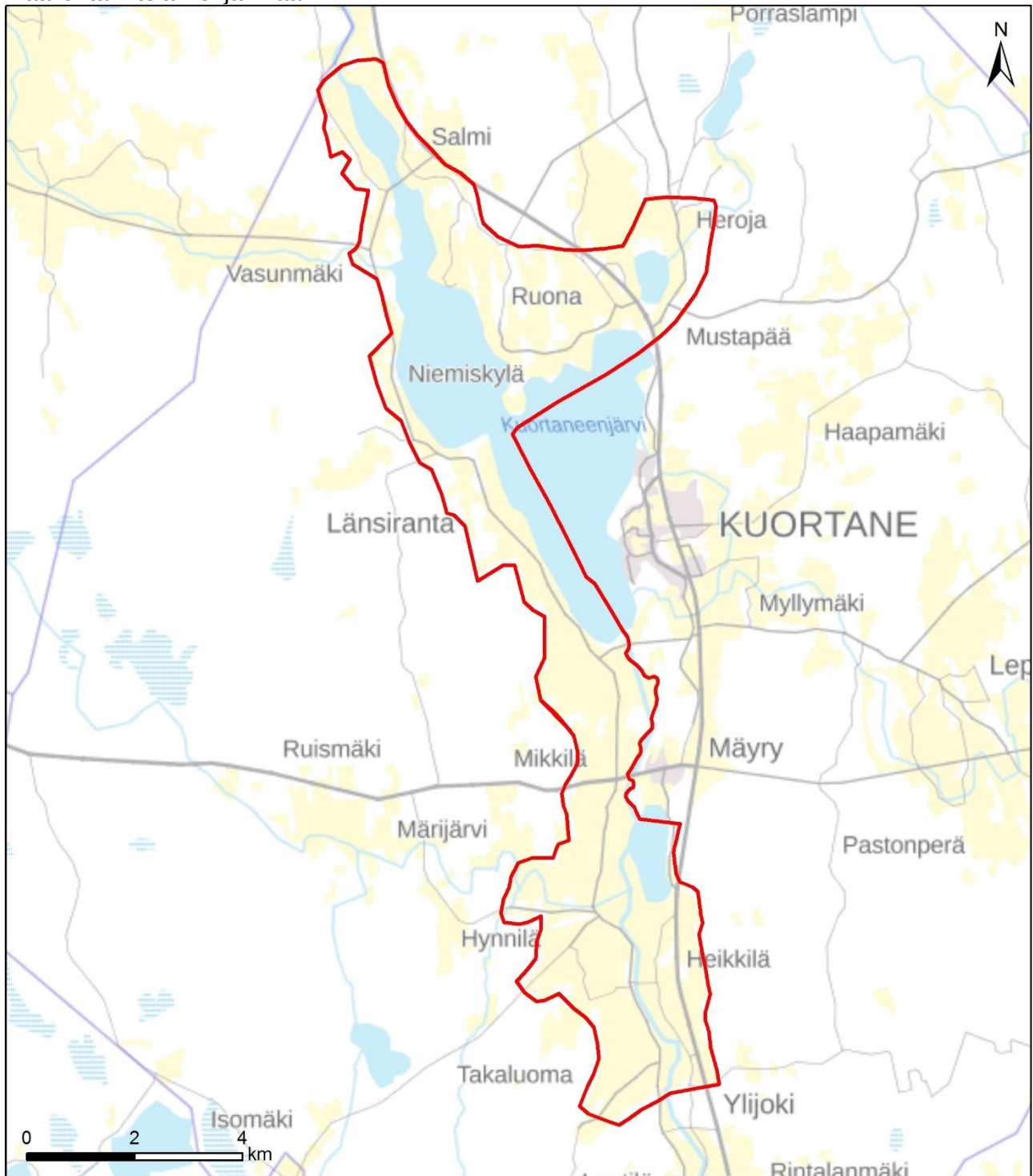
Alueen kylät ovat poikkeuksellisen komeita ja hyvin säilyneitä. Teiden varsille kasvaneiden nauhakylien pihapiirit muodostuvat useista rakennuksista. Alueen rakennuskannassa on säilynyt paljon kaksikerroksisia pohjalaistaloja. Kuortaneenjärven länsipuolta kulkevalta maantieltä aukeaa edustavia näkymiä kohti Kuortaneen arvokasta kirkkoympäristöä.

Kuortaneenjärven ympäristön maisemaa ovat viime vuosikymmeninä muuttaneet ennen kaikkea loma-asutus sekä entisille peltoalueille rakennetut uudisrakennukset. Lapuanjoen itäpuolella peltoa on myös metsitetty. Perinteinen viljelymaisema on kuitenkin säilynyt monin paikoin avoimena, ja rikas rakennusperintö antaa alueelle persoonallisen ja arvokkaan ilmeen.

Kuortaneenjärven kulttuurimaisemat

Kunta: Kuortane, Lapua

Maakunta: Etelä-Pohjanmaa

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE

Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Annukka Kuoppala

I 12. Ähtärin reitin maisemat

Maakunta	Etelä-Pohjanmaa, Pirkanmaa
Kunta	Virrat, Ähtäri
Maisemamaakunta	Hämeen viljely- ja järvimaa, Suomenselkä
Maisemaseutu	Pohjois-Hämeen järvisseutu, Suomenselkä
Pinta-ala	4 533 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 81 ha maatalousalueita: 1 210 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 1 637 ha rakennettuja alueita: 335 ha vesialueita: 1 234 ha

Arviointi

Ähtärin reitin maisemat ovat edustava esimerkki Hämeen, Suomenselän ja Etelä-Pohjanmaan vaihteluväyhykkeen vesireittien rannoille keskittyneistä viljelyksistä ja asutuksesta. Alueen maisemassa yhdistyvät monipuolisesti perinteiset viljelymaisemat, vesistönäkymät sekä vanhojen teollisuusyhdyskuntien kulttuuri- maisemat. Ähtärin reitin maisemallisia arvoja nostavat hyvin säilynyt asutusrakenne sekä monipuolinen luonto.

Luonnonpiirteet

Ähtärin reitin maisemat sijaitsevat Hämeen viljely- ja järvimaan, Pohjois-Hämeen järvisuudun sekä Suomen-selän maisemamaakuntien saumakohdassa, Ähtärinjärvestä Tarjanteeseen kulkevan vesireitin ympärillä. Kal-lioperältäan alue kuuluu pääosin Keski-Suomen syväkivimassiiviin, jonka katkaisevat satunnaiset koillis-luo-desuuntaiset graniitin sekä mafisen metavulkaniitin juonteet. Alueen yleisimpiä kivilajeja ovat granodioriitti, tonaliitti ja kvartsidioriitti.

Yleispiirteiltään kumpuilevan maisema-alueen maaperä on suurimmaksi osaksi moreenia. Topografiaa luon-nehtivat drumliinit ja kumpumoreenikentät. Reheviä, viljelyyn sopivia maita on huuhtoutumattomien lakialu-eiden lisäksi järvien rannoilla. Peltalojen maaperä koostuu savesta, liejasta sekä muista hienojakoisista maa-lajeista. Maisema-alueen vähäiset kalliomaat sijaitsevat sen eteläpäässä. Ähtärin reitin ympäristö kuuluu Sisä-Suomen harjuvyöhykkeeseen, ja sitä halkovat muun muassa Arpaisten–Ison Koirajärven harju sekä Peränteen kautta Töysän Lieskankaalle ja Lehtimäelle jatkuva harjujakso.

Maisema-alueen ytimen muodostavat pitkänomainen ja rantaviivaltaan rikkonainen Perännejärvi sekä siitä etelään kulkeva pienten järvien ja jokien ketju. Vielä 1300-luvulla Ähtärin reitin vedet laskivat suoraan Poh-janlahteen, mutta nykyisin alue kuuluu Kokemäenjoen vesistöön. Alueen koskista Killinkoski ja Soininkoski on padottu vesivoiman tuottamiseksi. Reittivesien lisäksi maisema-alueella ja sen ympärillä on paljon kum-puilevalle moreenimaalle ominaisia metsäisiä soita ja pieniä lampia. Alueen soista suurin osa on ojitettu. Pe-rännejärven rannalle on syntynyt järvenlaskutoiminnan seurauksena 5–20 metriä leveä vesijättöalue. Järven rannat ovat paikoin vesakoituneet, sillä vesijättöalue on liian kostea viljeltäväksi.

Ähtärinreitin kulttuurimaisema sijoittuu eteläboreaalisen ja keskiboreaalisen kasvillisuusvyöhykkeen rajalle. Metsämaasta suurin osa on mäntyvaltaista kuivahkoa kangasta, mutta alueen rantametsät ovat lähinnä tuoretta kangasmetsää. Paikoin alueella kasvaa myös lehtomaisia metsiä. 1900-luvun vaihteeseen asti jatkuneen kas-keamisen vaikutukset näkyvät maisemassa edelleen lehtipuiden runsautena. Maisema-alueen kasvillisuus on monipuolista, ja alueelle on tyypillistä pohjoisten ja eteläisten kasvillisuustyyppien sekoittuminen. Luonnon-oloihin vaikuttaa myös alueen sijainti korkealla vedenjakajaseudulla. Laajahkojen metsäalueiden ympä-röimällä maisema-alueella on runsaasti suurnisäkkäitä.

Kulttuuripiirteet

Ähtärin reitin ympäristö on ollut esihistoriallisella ajalla ja varhaisella keskiajalla satakuntalaisten ja hämäläis-ten eränkävintialuetta. Alueen läpi kulkevilta harjualueilta tunnetaan kivikautisten asuinpaikkojen jäänteitä. Pysyvä asutus saapui Ähtärin reitin varrelle 1500-luvulla, jolloin muun muassa Peränteen kylän alue otettiin viljelyyn. Alueen uudisasukkaat tulivat enimmäkseen Savosta, mutta vesireitti toi alueelle asukkaita myös Sa-takunnasta.

Maisema-alueen kylät kehittyivät voimakkaasti 1800-luvulla, kun tieyhteydet entiselle syrjäseudulle paranivat ja tervanpoltto toi alueelle vaurautta. Asutusrakennetta tiivistä myös kantatilojen jakaantuminen ja uusien torp-pien perustaminen. Alueella on edelleen useita vanhoja kantatiloja, joiden ympäriltä löytyy perinteisen muo-tonsa säilyttäneitä kylämaisemaa. Vanhaa rakennuskantaa ja edustavia asutuskokonaisuuksia on esimerkiksi Pakarinkylän keskiosissa sekä Suihkon ja Vääräkosken välisellä alueella Perännejärven länsirannalla. Myös 1500-luvun kuluessa asutettu Soininkylän seutu muodostaa harmonisen kulttuuriympäristökokonaisuuden, jonka perinteinen rakennuskanta on hyväkuntoista. Keski-Soinin ja Ala-Soinin kaksikerroksissa pohjalaista-loissa näkyy pohjalaisen rakennuskulttuurin vaikutus.

Maisema-alueen perinteinen asutus sijaitsee korkeilla selänteillä metsävyöhykkeen ja peltovyöhykkeen vä-lissä. Tiet seurailevat asutusta ja viljelyksiä vesistön molemmiin puolin. Tiheintä asutus on maisema-alueen lounaiskärjessä Killinkosken entisessä tehdasyhdyskunnassa sekä Soininkylässä maisema-alueen eteläreu-nassa. Maisema-alueen maatilat ja viljelmät ovat verraten pieniä ja osin autioituneita, mutta viljelytoiminta on pääsääntöisesti elinvoimaista. Karjatalouden synnyttämiä perinnebiotooppeja on säilynyt jonkin verran. Niistä Niemenmaan hakamaat on määritelty maakunnallisesti arvokkaaksi ja loput paikallisesti arvokkaiksi. Maise-man uudempia kerrostumia edustavat monet toisen maailmansodan jälkeen rakennetut rakennukset sekä ve-sistöjen rantojen runsas loma-asutus.

Ähtärin reitin kulttuurimaisemia on muokannut myös teollisuus, joka on syntynyt ennen kaikkea alueen kos-kien ympärille. Maisema-alueen eteläosassa sijaitseva Killinkosken tehdasyhdyskunta syntyi 1800-luvun lo-pulla, jolloin kosken rannalle perustettiin villankeruutehdas. Lyhytikäisen tekstiiliteollisuusvaiheen

loppuvaiheessa paikalle nousi puuhiomo sekä P. G. Holmin nauhatehdas, joista jälkimmäinen toimii nykyisin nauhateollisuusmuseona. Tehtaiden ympärille on muodostunut pieni asutustaajama, jonka yhteydessä on säilynyt myös talonpoikaista rakennuskantaa. Maisema-alueen pohjoisreunassa sijaitsee 1900-luvun alussa perustettu Vääräkosken kartonkitehdas, joka oli toiminnassa vuoteen 1998 asti.

Maisemakuva

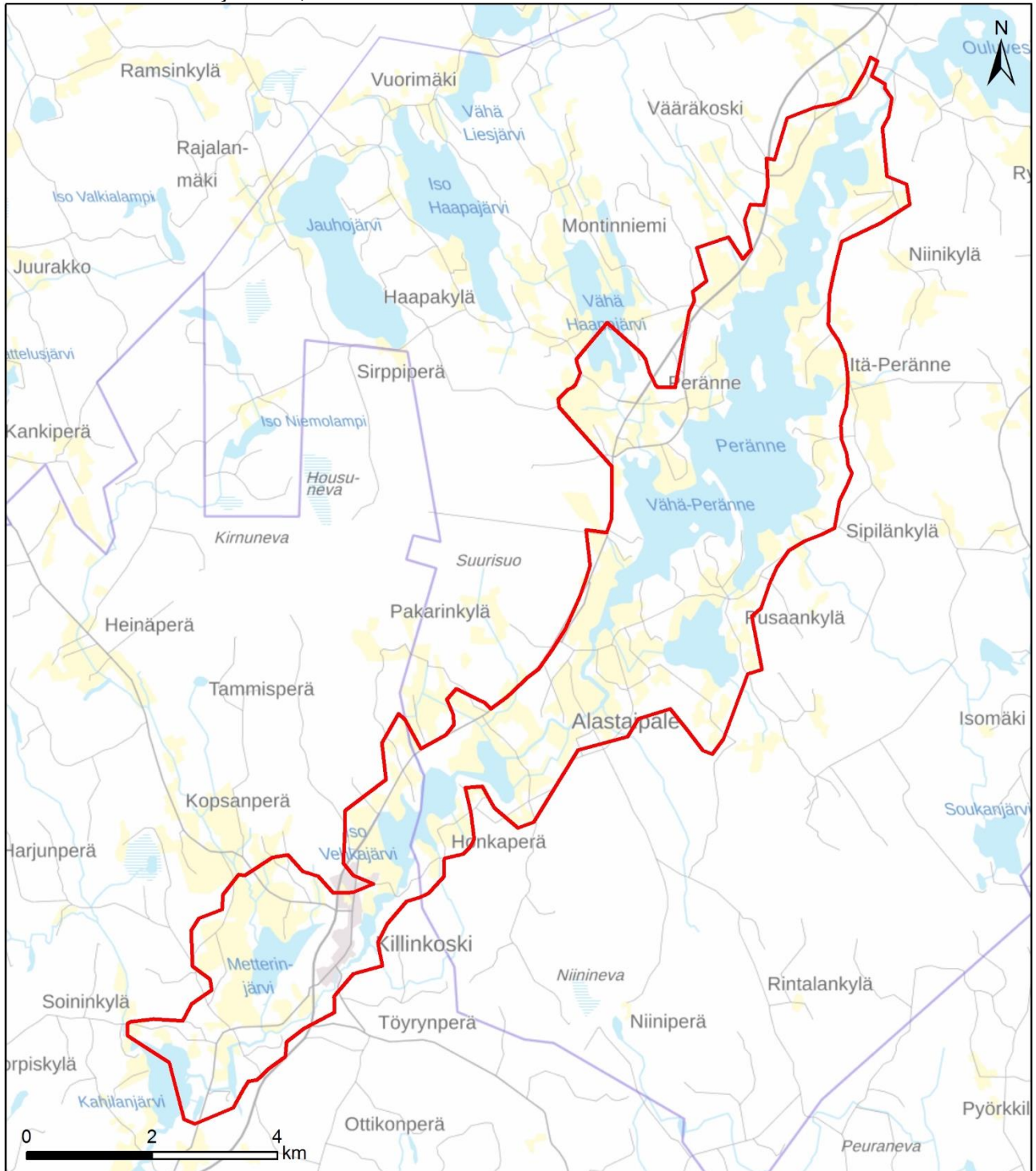
Ähtärin reitin maisemat ovat muodostuneet rikkonaisen ja korkeussuhteiltaan vaihtelevan suo- ja metsämaaston keskelle. Yleiskuvaltaan metsäisen alueen havumetsät ulottuvat monin paikoin järvien rantaan. Usein myös viljelysten ja rannan välissä on puuvyöhyke. Alueen asutus pienine viljelyksineen on keskittynyt suuren Peränejärven sekä pienempien reittijärvien ja -jokien rannoille. Viljelymaisema on vakiintunutta ja maisemallisesti monivivahteista, mutta perinteistä rakennuskantaa on jäljellä melko vähän. Osa alueen tiloista on lopettanut maataloustuotannon.

Maisema-alueen luonnonoloja luonnehtivat ympäröivien metsäalueiden erämaisuus sekä eteläisen ja pohjoisen kasvillisuuden vaihtelu. Maiseman ytimenä ovat alueen vesistöt, joille aukeaa näkymiä viljelmien yli. Järvien rannoilla on paikoin tiivistä loma-asutusta. Alueen teolliset keskittymät ovat sijainneet alueen etelä- ja pohjoisreunassa Killinkosken ja Vääräkosken ympärillä, ja niiden yhteydessä on edelleen jäljellä vanhojen teollisuusyhdyskuntien työväen asuinrakennuksia.

Ähtärin reitin maisemat

Kunta: Virrat, Ähtäri

Maakunta: Etelä-Pohjanmaa, Pirkanmaa

 Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE

Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Annukka Kuoppala

I 13. Lehtimäen mäkiasutus

Maakunta	Etelä-Pohjanmaa
Kunta	Alajärvi
Maisemamaakunta	Suomenselkä
Maisemaseutu	Suomenselkä
Pinta-ala	1 329 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 3 ha maatalousalueita: 380 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 787 ha rakennettuja alueita: 150 ha vesialueita: 8 ha

Arviointi

Lehtimäen mäkiasutus on Etelä-Pohjanmaalle harvinainen esimerkki mäkiasutuksesta. Suokonmäen ja Kirkonmäen lakialueille ja rinteille syntyneen maatalousmaiseman erityisiä arvotekijöitä ovat kyläkumpujen viljelyaukeat, paikoin säilynyt vanha rakennuskanta sekä hyvin hahmottuva perinteinen asutusrakenne. Alueella on lajistoltaan ja maisemallisesti monipuolisia lehto- ja lähteikköalueita.

Luonnonpiirteet

Lehtimäen mäbiasutus on keskittynyt Etelä-Pohjanmaan mittakaavassa huomattavien Suokonmäen ja Kirkonmäen lakialueille, jotka kohoavat paikoin yli 200 metrin korkeuteen merenpinnasta. Alueen graniittista kallio-perää peittää pääasiassa savipitoinen moreeni. Suokonmäen ja Kirkonmäen laet ovat supra-akvaattista, huuhtoutumatonta aluetta, jonka maaperässä on säilynyt hedelmällistä hienolajitteista maa-ainesta. Mäkien välisissä painanteissa on soita, joita on jonkin verran ojitettu ja otettu viljelykseen.

Lehtimäki sijaitsee Suomenselän karulla vedenjakaja-alueella, jossa on niukasti suuria vesistöjä. Maisema-alueella vesiluontoa edustavat suolampareet, purot ja lähteet. Lehtimäen metsämaista suuri osa on mäntyvaltaisia kuivahkoja ja kuivia kankaita, mutta huuhtoutumattomilla lakialueilla kasvillisuus on melko rehevää. Moreenimäkien havupuuvaltaisilla rinteillä kasvaa paikoin lehtipuita muistoina pitkästä kaskenpolttohistoriasta. Kylä- ja viljelyalueilla puustoa on lähinnä talojen pihapiireissä.

Alueella on muutamia monimuotoisia lehto- ja lähteikkökohteita, joissa kasvaa rehevää lehtokasvillisuutta. Näitä ovat esimerkiksi maisemallisesti merkittävä Tikkamäen rinnelehto, Härkälähteen lehto, Kankaanrannan lähteikköalue sekä Suokonmäen länsi- ja lounaispuolen lehdot. Hintsankylän Rahonkallio on maisemallisesti arvokas suurten lohkaroiden ja poronjäkälän peittämä kalliorinne.

Kulttuuripiirteet

Suokonmäellä on ollut asutusta jo mesoliittisen kivikauden aikana, noin vuosina 7400–4300 eaa. Pysyvä asutus saapui Lehtimäelle kuitenkin vasta 1500-luvulla. Muusta Pohjanmaan järvisuudesta poiketen asutus levisi alueelle Ähtärinjärven kautta sisämaasta päin. Pysyvästä asutuksesta huolimatta alue oli pitkään pohjalaisten ja satakuntalaisten nautinta-alueiden rajaseutua, jonne maakuntien välinen raja vakiintui 1700-luvulle tultaessa. Lehtimäen asutus alkoi kasvaa 1700-luvulla tervanpolton ansiosta, ja 1800-luvulla tervanpoltto lukeutui alueen tärkeimpiin elinkeinoihin.

Maisema-alue jakautuu kahteen osaan, Suokonmäen ja Lehtimäen kirkonseudun kyläasutuksiin. Vanhojen kyläytymien väliin jäävät Lehtimäen keskustaajama sekä kylä yhdistävän tien varrelle syntynyt haja-asutus. Suokonmäki oli 1700-luvulla Lehtimäen keskus ja liikenteellinen risteyspaikka, josta talvi- ja ratsutiet kuljivat Lappajärvelle, Kurejoelle ja Kuortaneelle. Suokonmäellä sijaitsee myös maisema-alueen vanhin asutus, jonka ydinosa muodostavat mäen korkeimmalle kohdalle rakennetut Suokon talot peltoaloihin. Myös Suokonmäen itäpuolella Livonkylässä on suhteellisen vanhaa pienipiirteistä rakennuskantaa. Valtaosa Suokonmäen rakennuksista on rakennettu toisen maailmansodan jälkeen, mutta monissa pihapiireissä on myös vanhempia talusrakennuksia.

Lehtimäen kirkko ympäristöineen muodostaa oman maisemallisen kokonaisuutensa. Peltoaukean keskeltä kohoavan, 1800-luvun alussa rakennetun puukirkon ympäristö on säilyttänyt perinteisen rakenteensa. Kirkkoa ympäröivät pellot ja muutama edustava pihapiiri ilmentävät hyvin vanhan maalaisseurakunnan maisemallista luonnetta. Kirkonmäen rakennuskanta on kokonaisuudessaan varsin vaihtelevaa ja monenikäistä.

Lehtimäki on elinvoimaista maatalousaluetta, vaikka maisema-alueella on jonkin verran autiotaloja ja huonokuntoisia rakennuksia. Kirkonkylän mäen ja Lehtimäen keskustan läpäisevät tiet ovat uusia pääväyliä, joiden ympärille on sijoittunut viime vuosikymmeninä rakennettuja asuintaloja ja taajamatoimintojen rakennuksia. Vanha kyläteiden verkko muodostuu tilusteista, joiden varsilta löytyy myös vanhoja puukujanteita.

Maisemakuva

Lehtimäen mäbiasutus edustaa Etelä-Pohjanmaalle harvinaista asutustyyppiä. Suokonmäki on kauas maisemaan näkyvä kiintopiste, jonka profiili erottuu taivaanrannasta etenkin pohjoisesta tultaessa. Maisema-alueen asutus sijoittuu peltojen keskelle Suokonmäen ja Kirkonmäen huuhtoutumattomille lakialueille. Alueen viljelyksiä rajaavat alavilta kohdiltaan soistuneet metsäiset rinteet, joiden juurille kerrostuneita turvemaita on raivattu viljelykseen. Alueen luontoa rehevöittävät runsaat lähdealueet ja puronvarsien lehtokasvillisuus. Suokonmäen näkötorista ja Livonkylän pelloilta avautuu vaikuttavia näkymiä ympäröivään metsämaisemaan sekä maisema-alueen itäpuolella sijaitsevalle Ruokosen järvelle.

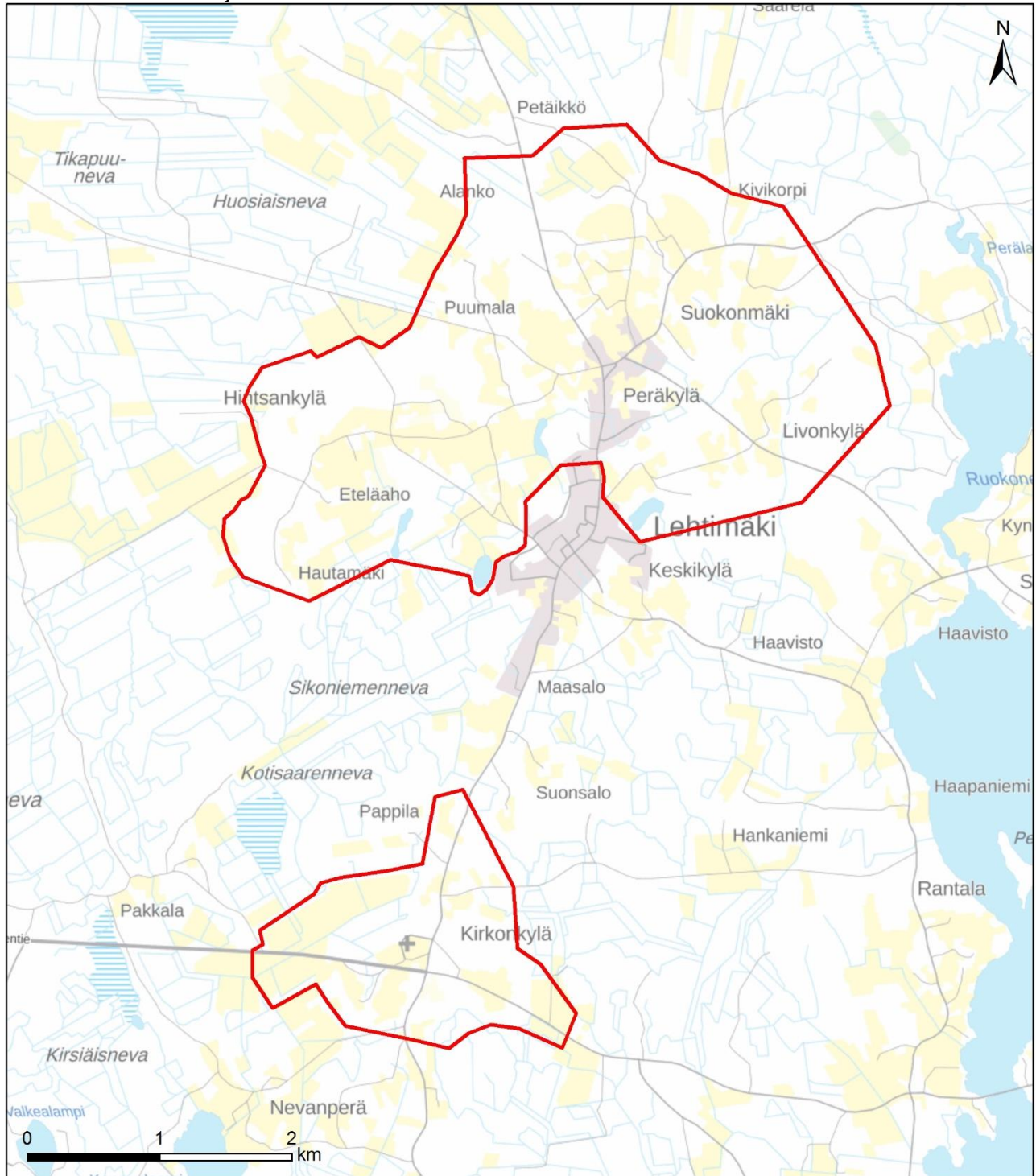
Rakennetun ympäristön arvot nousevat parhaiten esiin Kirkonmäellä sekä Rasinmäen, Suokonmäen ja Livonkylän vanhoissa kyläkeskuksissa. Alueen vanhimmat kantatilat ja rakennukset sijaitsevat Suokonmäellä.

Lehtimäen kirkko ympäristöineen on puolestaan säilyttänyt asemansa vaikuttavana maisemallisena maamerkinä. Kokonaisuutena alueen rakennuskanta on suhteellisen uutta ja tyyliältään kirjavaa. Maisemassa on myös autiotaloja, rapistuvia rakennuksia ja pusikoituvia peltoja. Syvälle kirkkomäkeen pureutuva Kuortaneentien linjaus rikkoo kirkonseudun maisemakuvaa.

Lehtimäen mäliasutus

Kunta: Alajärvi

Maakunta: Etelä-Pohjanmaa

 Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE
Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Annukka Kuoppala

I 20. Kyrönjokilaakson kulttuurimaisemat

Maakunta	Pohjanmaa, Etelä-Pohjanmaa
Kunta	Isokyrö, Mustasaari, Seinäjoki, Vaasa
Maisemamaakunta	Pohjanmaa
Maisemaseutu	Etelä-Pohjanmaan rannikkoseutu, Etelä-Pohjanmaan viljelylakeuksien seutu
Pinta-ala	12 044 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 3 ha maatalousalueita: 7 610 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 2 221 ha rakennettuja alueita: 1 594 ha vesialueita: 919 ha

Arviointi

Kyrönjokilaakson kulttuurimaisemissa ovat edustavasti läsnä Pohjanmaan viljelylakeuksien seudun tunnusomaiset piirteet. Alueen maisemallisia kohokohtia ovat perinteiset kylä- ja lakeusnäköymät, jokirannan ja -saarien perinnebiotoopit, hyvin säilyneet pohjalaistalot, sekä Ylistaron, Vähänkyrön ja Isonkyrön kirkot. Kyrönjokivarsi on valittu Suomen 27 kansallismaiseman joukkoon yhdessä eteläpohjalaisten viljelylakeuksien kanssa.

Luonnonpiirteet

Kyrönjokilaakson kulttuurimaisemat ulottuvat yli 50 kilometrin matkalle koko Pohjanmaan maakunnan halkovaan jokilaaksoon. Leveässä ja mutkaisessa jokilaaksossa on maankohoamisen eri vaiheissa syntyneitä paksuja savikerroksia, joiden päälle joki on kasannut lieteaineksesta tulvakerroksia. Hienojakoiset sedimentit jatkuvat ohenevina patjoina kauas uoman sivuille. Jokilaaksoa ympäröivät matalina kumpuilevat metsämaat, ja metsäpeitteisiä kumpuja on paikoin myös viljelysten keskellä. Joen alajuoksulla maisema-alueen kallioperä kuuluu Vaasan graniittialueeseen, Ylistaron ja Isonkyrön alueet ovat puolestaan Pohjanmaan liuskekivivyöhykettä. Alueella ja sen tuntumassa on useita arvokkaita kallioalueita.

Kyrönjoki virtaa maisema-alueen keskellä selväpiirteisessä uomassaan, joka jyrkentyä paikoin pieniksi koskiksi. Näistä huomattavimpia ovat Perkiönkoski, Kirkonkoski, Kylänpäänkoski sekä Hiirikoski, johon on rakennettu pieni voimalaitos. Kyrönjokeen laskee useita pieniä sivujokia, kuten Isonkyrön Lehmäjoki ja Orismalanjoki, sekä lukuisia pienempiä sivu-uomia ja oja. Kyrönjoki on tulvaherkkä virta, jonka alajuoksua on pengerrytetty tulvahaittojen ehkäisemiseksi. Jokea ympäröivät useat tulvaveden huuhtomat lehtomaiset rannat sekä rantakasvien rikastamat niityt.

Intensiivisesti viljellyn jokilaakson rantapuustosta löytyy muun muassa tuomia, harmaaleppiä, hieskoivuja ja kiiltopajuja. Viljelyksiä reunustavissa metsissä on varsinkin rannikon tuntumassa puolukkatyyppin mäntyvaltaisten kankaiden ohella runsaasti mustikkatyyppin kuusi- ja havusekametsiä. Isonkyrön–Ylistaron seudulla jokivarren savikot rajautuvat laajoihin soihin, joista varsinkin savikkopohjaiset suot on otettu viljelyyn. Jokilaakson luontoa elävöittävät paikoin luonnonpiirteiltään arvokkaat perinnebiotoopit, kuten laidunnettavat rantojen tulvaniityt ja laidunsaaret.

Kulttuuripiirteet

Kyrönjokilaakso on vanhaa merenpohjaa, joka sijaitsi vielä kivikaudella veden alla. Maan paljastuessa laakson reuna-alueille muodostui nopeasti asutusta, ja aluetta pidetään rautakautisen kulttuurialueen pohjalaisena keskuseutuna. Jokilaaksosta on löydetty runsaasti rautakautisia esineitä. Vakituisesti jokilaakso asutettiin 1200-luvulla, ja 1400-luvun kuluessa Kyrönjoen varsi oli vakiintunut eteläisen Pohjanmaan tärkeimmäksi asutusalueeksi. Kyrönjoen latvavesien tuntumaan asutus levisi 1500-luvun loppuun mennessä.

Alueen asutustihentymät ovat syntyneet perinteisesti jokivarren kantatalojen ympärille, kun kantatilasta lohkotuista uusista tiloista on rakennettu tiiviisti vanhojen pihojen yhteyteen peltoalan säästämiseksi. Kyrönjokilaakson pellot on raivattu alkuaan kaskeamalla, mutta myöhemmin viljelyalaa on laajennettu kydöttämällä. Kylien niityt ovat sijainneet perinteisesti rannoilla ja alavimmilla paikoilla, ja karja on laiduntanut jokien saarissa sekä kylien yhteismetsissä viljelysten takana. Kyrönjokilaaksossa on edelleen melko runsaasti perinnebiotooppeja, jotka ovat tyyppillisimmin paikallisesti arvokkaita niittyjä ja saarilaitumia. Joen kaikissa koskipaikoissa on ollut mylly 1500-luvulla, ja alueella on jäljellä lukuisia myöhempiä myllyjä tai niiden rakenteita.

Kyrönjokilaakson kylätiet ovat vakiintuneet jokitoyräille rakennettujen talojen väliin vähitellen. Vielä 1700-luvulla joki oli alueen tärkein liikenneväylä. Jokilaakson kantatalot ovat sijoittuneet perinteisesti jokivarteen nauhamaisiksi ryhmittymiksi. Torppia on perustettu vastaavasti selänteiden reunoille. Isonkyrön alueella taloja on rakennettu maastosta kohoaville toyräille, mäille ja selänteiden reunoille. Sotien jälkeen rakentaminen on kohdistunut myös tasaisille peltoalueille.

Jokilaakson rakennukset ovat olleet 1600-luvulle saakka varsin vaatimattomia, mutta saaneet sittemmin pohjalaistaloille tyyppillisiä muotoja. Myös umpipiharakenne on omaksuttu alueella 1600-luvulla. 1800-luvulla yleistyneitä kaksifooninkisia pohjalaistaloja on jäljellä runsaasti. Erityisesti Isossakyrössä on huomattavan paljon talonpoikaista rakennuskantaa. Yksittäisiä rakennetun kulttuuriympäristön arvokohteita löytyy kautta jokilaakson. Perinteisen asutusmaiseman lisäksi jokilaaksossa on runsaasti uusia rakennuksia, etenkin Mustasaarella ja Vähässäkyrössä. Asutusnauhojen keskellä on myös suurimittakaavaisia tehdasalueita, jotka näkyvät kauas jokivarsimaisemassa.

Kyrönjokilaaksossa on runsaasti valtakunnallisesti merkittäviä kirkkoympäristöjä. Isonkyrön laajan keskiaikaisen kirkkopitäjän harmaakivikirkko on yksi Pohjanmaan seitsemästä keskiaikaisesta kirkosta. Samassa maisemassa sen kanssa on 1870-luvulla rakennettu tiilikirkko. Vähänkyrön kirkonmäki edustaa 1800-luvun pienimittakaavaisena säilynyttä kirkonkylää. Ylistaron kirkko 1800-luvun puolivälistä kuuluu puolestaan Suomen ensimmäisiin uusgotiikan edustajiin. Kirkkojen lisäksi alueen merkittäviin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin kuuluvat tunnusomaista Kyrönjokilaakson talonpoikaisrakentamista edustava Perttilänmäki, Suuren

Pohjansodan ratkaisunäyttämönä vuonna 1714 toiminut Napuen taistelutanner sekä Merikaarron myllykosket jokivarsiasutuksineen.

Maisemakuva

Kyrönjokivarren maisema-alue on pitkä Kyrönjoen ympärille ryhmittynyt kulttuurimaisemien ketju. Alueen maisemakuva on lakeusmaisemalle tyypillisesti laakea ja suurimittakaavainen, mutta kallioiset moreenikumpareet, koskipaikat ja jokiluonto tuovat maisemaan vaihtelua ja pienipiirteisyyttä. Asutus seuraa jokea katkeamattomana nauhana, jossa kylät vaihtuvat toisiksi ilman selvää rajaa. Alueella on runsaasti vanhaa rakennuskantaa, joka on kuitenkin jäänyt monin paikoin uuden rakentamisen puristuksiin. Etenkin 1980-luvun jälkeinen rakentaminen on sijoittunut vanhemman rakennuskannan sekaan tai tiivistynyt asuinalueiksi kuntakeskusten tuntumaan. Hyvin hoidetut vanhat pohjalaistalot pihapiireineen ovat jokilaakson maisemallisia kohokohtia.

Kyrönjokilaakso on vakaata maatalousaluetta, jossa on lukuisia kulttuurihistoriallisesti arvokkaita kohteita. Talonpoikaistalojen, kylänäkymien ja rikkaan kirkkoarkkitehtuurin lisäksi alueen rakennusperintöön kuuluu vanhoja myllykokonaisuuksia, jotka ovat säilyneet paikoin hyvin. Alueen kulttuurihistorialliset arvot tiivistyvät Valtaalan ja Orismalan tieosuuden varsilla Isossakyrössä. Muualla maisemakuva on paikoin rikkoontunut jokivarren umpeenkasvun, uuden rakentamisen, teollisuustoiminnan tai liikenteen maisemien takia. Yksittäisiä arvokkaita maisemakohteita tai rakennettuja kulttuuriympäristöjä löytyy kuitenkin kaikkialta alueelta.

Kunta: Isokyrö, Mustasaari, Seinäjoki, Vaasa
Maakunta: Pohjanmaa, Etelä-Pohjanmaa

41

Bild: Annukka Kuoppala

I 20. Kyro älvdals kulturlandskap

Landskap	Österbotten, Södra Österbotten
Kommun	Korsholm, Seinäjoki, Storkyro, Vasa
Landskapsprovins	Österbotten
Landskapsregion	Södra Österbottens kustregion, Södra Österbottens odlingsslätter
Area	12 044 ha, varav öppna våtmarker: 3 ha jordbruksmarker: 7 610 ha skog och halvnaturliga marker: 2 221 ha anlagda ytor: 1 594 ha vatten: 919 ha

Bedömning

Kyro älvdals kulturlandskap representerar Södra Österbottens odlingsslätters karakteristiska drag. Områdets landskapsmässiga höjdpunkter är de traditionella by- och slättvyerna, älvstrandens och -öarnas vårdbiotoper, de välbevarade österbottniska husen, samt Ylistaro, Lillkyro och Storkyro kyrkor. Kyro älvdal och de sydösterbottniska odlingsslättarna ingår i Finlands 27 nationallandskap.

Naturens särdrag

Kyro älvdals kulturlandskap sträcker sig över 50 kilometer i en älvdal som klyver hela landskapet Österbotten. I den breda och slingrande ådalen finns tjocka lerskikt som uppstått under olika skeden av landhöjningen, och på dessa finns översvämningsskikt som bildats av sediment som transporterats med älven. Finsedimentbäddarna tunnas ut och fortsätter långt ut till sidorna av fåran. Älvdalen omges av lågt kuperade skogsmarker, och ställvis finns det även skogsbeklädda kullar mitt bland odlingarna. Vid älvens nedre lopp hör landskapsområdets berggrund till Vasa granitområde, medan områdena kring Ylistaro och Storkyro ingår i skifferzonen i Österbotten. På och omkring området finns flera värdefulla klippområden.

Kyro älv strömmar genom landskapsområdet i sin markerade fåra. Älven har även ställvis små forsar, varav de viktigaste är Perkiönkoski, Kirkonkoski, Kylänpäänkoski samt Hiirikoski, där man byggt ett litet kraftverk. Flera små sidofåror mynnar ut i Kyro älv, till exempel Lehmäjoki och Orismalanjoki i Storkyro, samt åtskilliga mindre sidofåror och diken. Kyro älv är känslig för översvämningar, och älvens nedre lopp har invallats för att undvika översvämningsskador. Älven omges av flera lundlika stränder som spolats av svämvatten samt ångar som berikas av strandväxter.

På den intensivt odlade älvdalens stränder finns träarter som till exempel hägg, gråal, glasbjörk och grönvide. Skogarna som kantar ådalen består i synnerhet vid kusten förutom av talldominerade moar av lingontyp också av rikligt med gran- och barrblandskogar av blåbärstyp. I Storkyro-Ylistarotrakten gränsar lermarkerna längs älven på vissa ställen till vidsträckta myrar, av vilka i synnerhet de med lerbotten har tagits i odlingsbruk. Naturen i älvdalen livas på sina ställen upp av värdbiotoper; översvämningssägar som betas på stränderna och betade holmar.

Kulturella särdrag

Kyro älvdal är gammal havsbotten som låg under vattnet ännu på stenåldern. Då jorden torrlades uppkom det snabbt bosättning runt dalens kantområden, och området anses ha varit centralregion för det österbottniska kulturområdet under järnåldern. Man har hittat rikligt med föremål från järnåldern i älvdalen. På 1200-talet började permanenta invånare slå sig ner i älvdalen, och under 1400-talet etablerades Kyro älv som det viktigaste bosättningsområdet i Södra Österbotten. I slutet av 1500-talet hade bosättningen brett ut sig ända till Kyro älvs källgrenar.

Områdets täta boplatser uppstod traditionell omkring älvstrandens stamhus då nya gårdar som styckats från stamgården byggdes tätt intill de gamla gårdarna för att spara enhetlig åkermark. Kyro älvdals åkrar röjdes ursprungligen genom att svedja, men senare utvidgade man åkerarealen också genom kyttnig. Byarnas ångar låg traditionellt på stränderna och de lägsta ställena, och boskapen betade på älvarnas öar och i byarnas allmänningar bakom odlingarna. I Kyro älvdal finns det fortfarande ganska många värdbiotoper som i huvudsak är lokalt värdefulla ångar och betesholmar. På 1500-talet fanns det en kvarn vid varje fors, och på området står åtskilliga senare kvarnar eller strukturer från kvarnar kvar.

Kyro älvdals byvägar etablerades så småningom mellan husen som byggts på älvens branter. Ännu på 1700-talet var älven områdets viktigaste trafikled. Fram till 1600-talet var älvdalens byggnader ganska anspråkslösa, men senare fick de sitt typiskt österbottniska utseende. På 1600-talet började man bygga kringbyggda gårdar på området. På området finns fortfarande rikligt med tvåvåningshus i österbottnisk stil från slutet av 1800-talet. I synnerhet i Storkyro finns ett påfallande stort och välbevarat allmogebyggnadsbestånd. Enskilda värdeobjekt inom den byggda kulturmiljön finns i hela älvdalen.

Traditionellt har älvdalens stamhus placerats som bandlika grupper längs älven. Torpen byggdes på ryggarnas kanter. I Storkyro har husen byggts på kullar, backar och ryggkanter som reser sig i terrängen. Efter krigen började man även bygga på jämna åkermarker. I synnerhet i Korsholm och Lillkyro finns det flera nya byggnader i älvdalen. Dessutom finns det mitt bland bosättningsbanden storskaliga fabriksområden som kan ses på långt håll i älvdalslandskapet.

I Kyro älvdal finns det gott om nationellt betydelsefulla kyrkomiljöer. Gråstenskyrkan i Storkyro stora medeltida kyrksocken är en av Österbottens sju medeltida kyrkor. På samma område finns en tegelkyrka från 1870-talet. Kyrkbacken i Lillkyro representerar en 1800-tals kyrkby som bibehållit sin småskaliga karaktär. Ylistaro kyrka från mitten av 1800-talet är en av Finlands första nygotiska kyrkor. I områdets betydelsefulla byggda kulturmiljöer ingår förutom kyrkorna även Perttilänmäki, som representerar Kyro älvdals karakteristiska

allmogebyggande, slagfältet vid Nopo by som fungerade som scen för det Stora nordiska krigets avgörande slag i 1714, samt Merikaartos kvarnforsar och bosättning vid älvstranden.

Landskapsbild

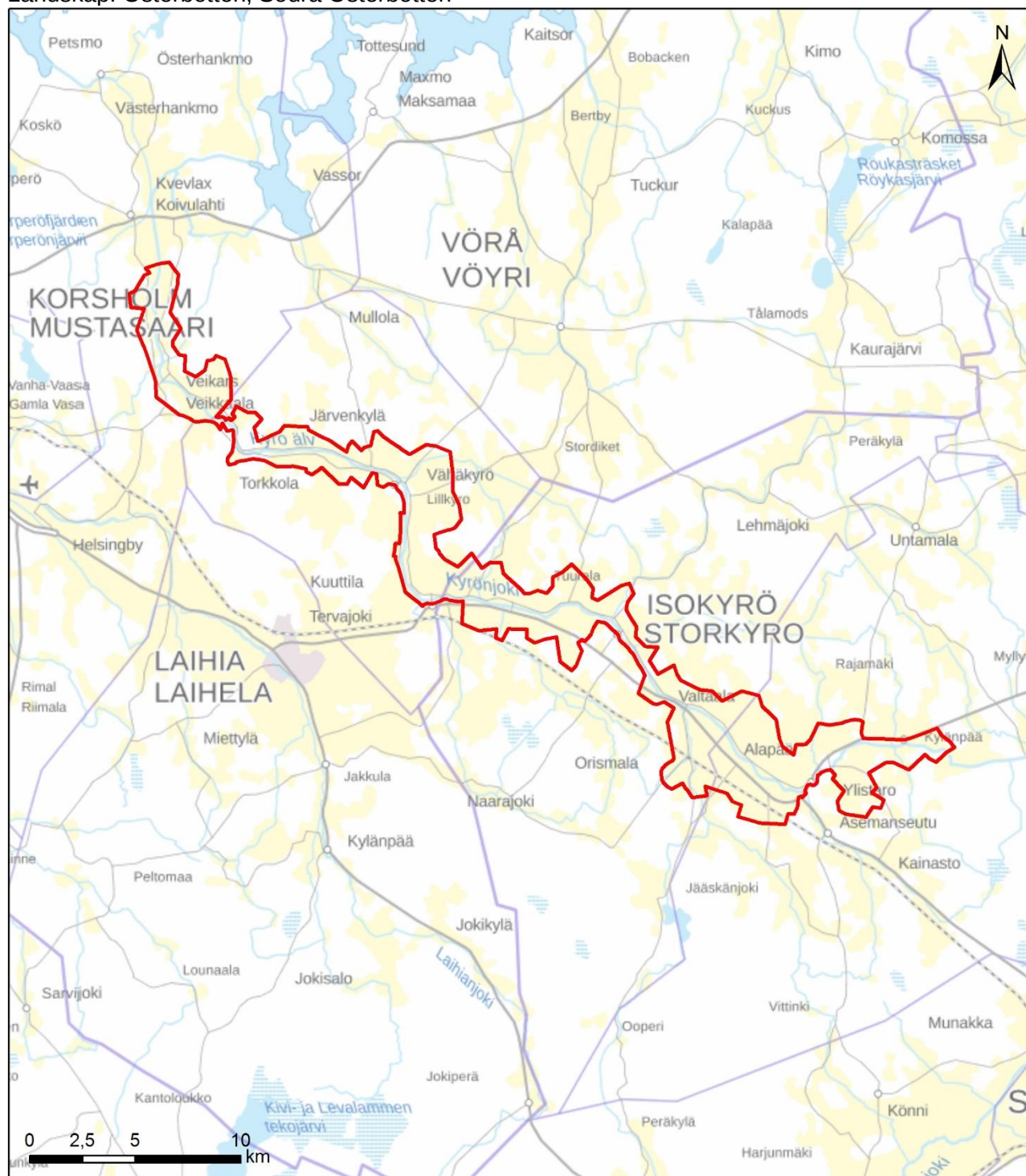
Kyro älvdals landskapsområde är en lång kedja av kulturlandskap som grupperats kring Kyro älv. Områdets landskapsbild är flack och vid, vilket är typiskt för slättlandskap, men de klippiga moränkullarna, forsställena och älvnaturen medför variation och småskalighet i landskapet. Bosättningen följer älven som ett obrutet band, och byarna övergår i varandra utan tydliga gränser. Det finns gott om gammalt byggnadsbestånd på området, men det har på många ställen blivit i kläm mellan nybyggen. I synnerhet byggnader som byggts efter 1980-talet har placerats bland det äldre byggnadsbeståndet eller bildat täta bostadsområden i närheten av kommuncentren. De välsköta gamla österbottniska husen med sina gårdar är älvdalslandskapets höjdpunkter.

Kyro älvdal är ett stabilt jordbruksområde med åtskilliga kulturhistoriskt värdefulla objekt. Förutom allmoge-husen, bylandskapen och den rika kyrkliga arkitekturen ingår även ställvis välbevarade gamla kvarnhelheter i områdets byggnadsarv. De kulturhistoriska värdena koncentreras till vägavsnittet Valtaala och Orismala i Storkyro. I andra delar av landskapsområdet är landskapsbilden ställvis bruten av en igenvuxen älvstrand, nybygge, industriverksamhet eller trafik. Man kan ändå hitta enskilda värdefulla landskapsobjekt eller byggda kulturmiljöer överallt på området.

Kyro älvdals kulturlandskap

Kommun: Korsholm, Seinäjoki, Storkyro, Vasa

Landskap: Österbotten, Södra Österbotten

 Nationellt värdefullt landskapsområde 2021

Nationellt värdefulla landskapsområden: SYKE

Bakgrundskarta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Tapio Heikkilä, Hyyppänjokilaakso, Kauhajoki

VAMA 2021

Ympäristöministeriö / Miljöministeriet

Suomen ympäristökeskus / Finlands miljöcentral